

Sámediggedieđáhus alit oahpu ja dutkama birra

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Sámediggi • Sametinget

Ávjavárgeaidnu 50
N-9730 Kárášjohka/Karasjok

Telefon: +47 78 47 40 00

Telefaks: +47 78 47 40 90

samediggi@samediggi.no

www.samediggi.no

© Sámediggi 2016

OVDASIIDOGOWVA: SERGEY GAVRILOV

Hápmen ja prenten: Bjørkmanns, Alta

Miljøfyrtårn®

Sisdoallu

1 Álggahus	4
1.1 Duogáš	4
1.2 Sámedikki oahppo- ja dutkanpolitihka mihttomearri	5
1.3 Meroštallamat	5
1.4 Ráddjehumit ja sisdoallu	6
1.5 Proseassa	7
2 Rámmat ja rámmaeavttut	8
2.1 Sámi alit oahppu ja dutkan	8
2.2 Sámi alit oahppu ja dutkan riikkaidgaskaččat	11
2.3 Guovddáš aktevrrat sámi alit oahpu ja dutkama siskkabealde	12
2.4 Relevánta lágat, konvenšuvnnat, julggaštusat ja šiehtadusat	14
2.5 Dutkanetihkalaš njuolggadusat	16
3 Politihkkasuorggit - hástalusat, mihttomearit ja strategiijat	17
3.1 Váldi, ovddasvástádus ja rollat	17
3.1.1 Sámediggi	17
3.1.2 Oahppo- ja dutkanásahusat	18
3.2 Oahppo- ja dutkandárbbut	20
3.2.1 Sámegiella	20
3.2.2 Sámi kulturárbi, dáidda ja musihkka mas mielde luhti	23
3.2.3 Biras, resurssat ja ealáhusat	25
3.2.4 Riektedilit	28
3.2.5 Sámi almmolašvuolta	29
3.2.6 Dearvvašvuolta	30
3.2.7 Mánáidgárddit ja vuodđooahpahuš	32
3.3 Rekrutteren sámi alit ohppui ja dutkamii	34
3.4 Dutkanárbevierru ja etihkka	38
3.5 Sámi perspektiivva heiveheapmi alit oahpus ja dutkamis	39
4 Ekonomalaš ja hálddahušlaš váikkuhusa	41
Girjjálašvuodalista	42
Liŋkkat	43

1 Álggahus

1.1 Duogáš

Alit oahppu ja dutkan váikkuha sámi giela, identitehta, kultuvrra ja servodateallima nan-nema. Dát leat vuodđooasit juohke olbmo eallimis. Danne bidjá Sámediggi dán sámediggedieđáhusa bokte alit oahpu ja dutkama birra fokusa máhttoovddideapmái mas lea mearkkašupmi ovttaskas sápmelažžii ja sámi servodahkii. Sámiid stáhtus ja iešmearridan-vuoigatvuohta álbmogin ja álgoálbmogin lea vuolggasadjin Sámedikki bajimuš poli-tihkkii ja višuvnaide sámi servodaga várás. Dása gullá maiddái riekti ja ovddasvástáduš meroštallat makkár árvovuodđu ja makkár máhttobuvttadeapmi Sámedikki mielas lea dárbbaslaš sámi servodaga ovddideapmái. Dát mearkkaša dan ahte Sámediggi galgá sihkkarastit ahte sámi servodaga bajimuš máhttodárbu meroštallojuvvo ja čovdojuvvo. Sámedikki 2015 bušehtas kap. 3.1. Sámedikki árvovuodđu, válddahuvvo vuodđoprinsihppa mii guoská buot servodatsurggiide:

«Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiidda, sápmelaččaid ja dážaid. Dat mearkkaša dan ahte sámi gielas, sámi kultuvrras ja servodateallimis prinsihpalaččat galget leat ovttaárvosaš ovdánanvejolaš-vuođat, ja seamma suodjaleapmi go dárogielas ja dáža kultuvrras. Mii galgat ieža meroštallat min vássán áiggi, dálá áiggi ja boahtteáiggi. Jus mis leat dát vuoigatvuođat ja vejolašvuođat seamma ládje go dáža servodagain, de lea dat geavahusas iešmearrideapmi. Iešmearrideapmi galgá hálddašuvvot gulahalla-ma ja ovttasbarggu bokte servodagain min birra.»

Das válddahuvvo maiddái máhttu boahtte-áiggi sámi servodaga guoddin:

«Sámediggi hálddaša min oktasaš árvu-vid. Sámi oktasaš árvun oaivvilduvvojit miellaguottut ja áddejumi mat áddejuv-vojit oktasažžan sámi servodagaide ja sámi kultuvrii, dál ja boahtteáiggi. Min boahtteáigi lea sorjavaš min mánáin ja nuorain. Sis ferte leat máhttu, gelbbolašvuohta ja gálggat mat gáibiduvvojit sámi servodaga goziheapmái ja ovddi-deapmái. Máhttu, gelbbolašvuohta ja gálggat leat eaktun birgejuvvoim ja váik-kuhit servodatovddideami min iežamet eavttuid vuodul. Sámediggái lea deata-las ahte dát máhttu vuodđuduvvá sámi gillii ja kultuvrii.»

Sámi servodat lea ođđaáigásaš máhttoservodaga oassi. Máhttobuvttadeapmi Norggas váldá dattetge menddo unnán vuolggasaji sámi servodagas, ja das lea menddo hárve mihttomearrin váikkuhit dán servodagas ja dán servodaga várás. Spiehkastahkan lea Sámi allaskuvla, mii lea ásahuvvon juste dán ulbmila várás. Politihkka sámi alit oahpu ja dutkama várás dárbbasuvvo vai sámi servodat ovddiduvvošii iežas mihttomeriid ja vuoruhemiid vuodul.

Sámediggi vuodđuda iežas oahppo- ja dutkanpolitihka dan vuodul go Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamiid ala, sápmelaččaid ja dážaid. Oahpporiekti lea vuodđoolmmošvuoigatvuohta mángga riikkaidgaskasaš šiehtadusa ja konvenšuvna mielde. Dán rievtti ferte geahčadit fárolaga eará olmmošvuoigatvuođaiguin mat sámiin leat oktasaččat, nugo iešmearridanriehti ON-konvenšuvnnaid siviila ja poli-tihkalaš vuoigatvuođaid birra, ja ekonoma-las, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra, 1966 oktasaš artihkkala 1 mielde.

1.2 Sámedikki oahppo- ja dutkanpolitihka mihttomearri

Servodat mii láchčá máhtu goziheami, ovd-dideami ja geavaheami lea bures ráhkkanan iešguđege hástalusaid ođasmahttimii ja giedahallamii. Máhttobuvttadeapmi lea deahtalaš oassi servodagas ja servodatovddideamis.

Alit ohppui ja dutkamii gullet buot servodat-suorggit ja leat juohke olbmo eallima oassin. Suorgi váikkuha servodatlaš integrašuvnna, ovddideami, dábalaš čuvgehusa ja almmolaš oaiviliid hábmema.

Dán julggaštusa vuodul lea Sámedikki bajimuš politihkalaš mihttomearrin sámi alit ohppui ja dutkamii dat, ahte suorgi váikkuha dan dárbbalaš kapasitehta ja gelbbolaš-vuoda ovddideami maid Sámediggi háliida sámi servodaga várás.

Bajimuš mihttomearri Sámedikki politihkka alit oahpu ja dutkama várás:

Alit oahppu ja dutkan váikkuha máhtuin ja olmmošlaš resurssaiguin sámi servodaga ekonomalaš, kultuvrralaš ja sosiála ovddideami.

1.3 Meroštallamat

Sámi alit oahppu

Stuorradiggedieđáhusa nr. 30 (2008-2009), Dálkkádatdutkan, čuovvoleapmin nammadii Máhttodepartemeanta oktiiráđiid Sámedikkiin, lánvegoddi mii galggai čuvget sámi dutkama ja alit oahpu – dás duohko gohčoduvvo Butenschønlánvegoddin. Lánvegoddi geigii raportta «Langs lange spor – sámi dutkama ja alit oahpu birra», Máhtto-departementii geassemánu 20. b. 2012.

Butenschønlánvegoddi lea guorahallamisttis meroštallan sámi alit oahpu, geahččan meroštallama mii lea dahkkojuvvon «Nationála rekrutterenstrategiija sámi alit oahpu várás 2011–2014» Máhttodepartemeanta 2010.

Nationála rekrutterenstrategiija lea ráhkadan bargojovkku maid Máhttodepartemeanta nammadii 2009:s. Mihttomearrin lei ráhkadit strategiija sámi alit ohppui rekrutterema várás, mas erenoamážit deattuhuvvui sámi oahpaheaddjioahppu ja sámegeilat. Butenschønlánvegoddi válljii meroštallat sámi alit oahpu viidát ja dainna lágiin ahte dat dávistii nationála rekrutterenstrategiija meroštallamii.

Sámediggi vállje dás geavahit Butenschønlánvegoddi meroštallama dan viiddis laga-deami geažil maid lánvegoddi lea válljen.

Sámi alit oahpu meroštallan:

- Buot kurssat ja oahppoprográmmat main lea oktavuoha sámi gillii, kultuvrii, ealáhusaide, servodatdilliide ja sullasaččaide, ja mat addet oahppočuoggáid alit oahpu siskabealde.
- Buot oahput mat addet oahppočuoggáid sámegeilain ja/dahje kurssat main sámegeilla lea oahpahusgiellan.

Sámi dutkan

Sámediggi bijai 1995:s lánvegoddi guorahallat iešguđetge áššečuolmmaid sámi dutkama oktavuodas. Lánvegoddi geigii raportta «Sámi dutkama guorahallan», Sámediggái juovlamánu 5. b. 1996. Raporttas lea lánvegoddi meroštallan sámi dutkama, ja kategoriseren iešguđetge meroštallamiid viđa váldojovkui:

- Subjeaktavuđot meroštallamat – dutkan maid sámit jodihit
- Objeaktavuđot meroštallamat – sámi diliid birra dutkan
- Subjeaktavuđot ja objeaktavuđot meroštallamat – čuoggát 1 ja 2 ovttas
- Boađusvuđot meroštallamat – dutkan mii lea ávkin sámiide ja sámi servodahkii
- Máhtto- dahje julggaštusvuđot meroštallan – dutkan mii viiddida máhtu sámiid ja sámi servodaga birra

Lánvegoddi konkluderi ahte eai oaidnán ulbmila sámi dutkama meroštallamis eaige relevánssa das mii sámi dutkan lea. Stáhtalaš

meroštallama sadjái bijai lávdegoddi mihttomeari sámi dutkamii:

Sámi dutkama ulbmilin ferte leat máhtu háhkan mii sáhtta váikkuhit sámi servodaga nannema, suodjaleami ja ovddideami.

Butenschønlávdegoddi čujuha raporttastis earret eará dán mihttomearrái, go guorahallet meroštallama sámi dutkamis. Sii válljejedje hábmet meroštallama nugo sii ieža dadjet lea pragmatálaš ja vuodustuvvon ja maddái ulbmila vástideaddji dasa ahte sáhttit kártet ja háhkat geahčastaga sámi dutkamis mii lea dahkkojuvvomin.

Sámediggi vállje geavahit Butenschønlávdegotti meroštallama sámi dutkamis danne go dat lea viiddis ja das leat oasis mat gokčet lávdegotti 1996 mihttomeari sámi dutkama hábmemis.

Sámi dutkama meroštallan:

Sámi dutkamin lohkkovuvvo buot dutkan ja FoU-doaima mii boahdá unnimusat ovttadáid čuoggáid vuollái:

- Sámi diliid dutkan ja/dahje dutkan sámi ulbmiliid várás.
- Buot dutkan mii lea čadáhuvvon sámi ásaahasain.

1.4 Ráddjejuvit ja sisdoallu

Sámediggedieđáhus alit oahpu ja dutkama birra siskkilda sámi dutkama ja alit oahpu nugo dat leat ráddjejuvvon kapihttalas 1.3. Dieđáhusas ii válddahuvvo kursadárbu dahje kursafálaldat olggobealde universitehta- ja allaskuvlavuogádaga, eaige das váldojuvvo ovdan bealit maŋŋáoahppofálaldagaid ektui sámegielain ja sámi fáttáin maid dát ásaahasat fáallet. Dát lea ráddjejuvvon danne go

kursa- dahje maŋŋáoahppofálaldagat eai lokte formálalaš gelbbolašvuođa. Eahpitkeahhtá dárbbášuvvojit iesguđetge kursafálaldagat sámi gielain ja fáttáin mat vealtameahhtumit eai atte oahppočuoggáid. Universtitehta ja allaskuvlalága mielde galget ásaahasat fáallet maŋŋá- ja joatkkaoahpu ásaahasaid doaibmaguovllu siskkabealde. Maŋŋáoahppu ii atte oahppočuoggáid, go fas fálaldat joatkkaoahpus addá oahppočuoggáid.

Sámediggi lea ožžon mánga árvalusa, gč. kapihtal 1.5 dutkandárbbu birra sámi servodagas. Dát árvalusat leat viidát. Dát dieđáhus galgá leat bajimus politihkalaš stivren-gaskaoapmi, ja ii leat vejolaš namuhit buot árvalusaid. Sámediggi deattuha ahte jos muhtun dutkansuorgi ja dárbu ii leat namuhuvvon, de dat ii mearkkaš dan ahte dat ii livčče deatalaš dahje lea mearkkašmeahhtun. Dieđáhusas leat muhtun servodatsuorgit namuhuvvon, ja ovttaskas dutkandárbut namuhuvvojit erenoamážit. Dát dávista Sámedikki árvoštallamiidda muhtun guovddáš surggiid máhttodárbbu ektui, servodatperspektiivva vuodul, eaige dat leat buhtes dutkanfágalaš perspektiivvat.

Lassin sámi alit ohppui ja dutkamii válddahuvvo dieđáhusas maddái sámi perspektiivva heiveheapmi eará alit oahpus ja dutkamis nationála dásis.

Dieđáhusas válddahuvvojit oanehaččat kapihttalas 2 alit oahpu ja dutkama gustovaš rámmat gehččojuvvon sámi perspektiivvas.

Goalmát kapihttalas válddahuvvojit ja guorahallojuvvojit hástalusat mat leat válljejuvvon politihkkasurggiid siskkabealde mihttomeriiguin ja strategiiiguin.

Dieđáhusas eai leat doaibmabijut, muhto dat čuovvovuvvojit Sámedikki jahkásaš bušeahhtaid bokte ja vejolaš doaibmaplánaid bokte maid sámediggeráđđi ráhkada.

1.5 Proseassa

Barggu oktavuodas dainna sámediggedieđáhusain lágidii sámediggeráđđi čakčamánu 2014 álggahankonferánssa Diehtosiiddas Guovdageainnus. Konferánssa ráhkanemiide serve Norgga dutkanráđđi, Sámi allaskuvla, Norgga ártkalaš universitehta, Norlánda universitehta ja Davvi-Trøndelága allaskuvla. Álggaheaddji sáhkavuorui joavkobargguin guorahallojuvvojedje hástalusat ja čovdosat fáttáid siskkabealde mat leat sámi giella, kulturárbi, árbevierut ja árvvut, biras, areálat ja resurssat, ealáhusovddideapmi ja innovašuvdna, demografii ja eallineavttut ja oktiordnen, bálddalastin ja ovttasbargu.

Sámediggeráđi čilgehus alit oahpu ja dutkama birra ovddiduvvui Sámedikki dievasčoahkkimii njukčamánu 6. b. 2015. Ulbmilin lei ovdan buktit sierralágan hástalusaid ságastallama várás dievasčoahkkimis ja dieinna lágiin oažžut árvalusaid viidáseappot bargui dieđáhusain. Čilgehus sáddejuvvui njukčamánu 23. b., oktan bovdejumiin buktit árvalusaid dieđáhusbargui, e-poasttain 238 áigeguovdilis organisašuvdnii, ásahussii ja ovttaskas olbmui. Seammás biddjojuvvui Sámedikki ruovttusiidduide artihkal seamma sisdoaluin ja ávžžuheimmet buktit árvalusaid. Oaččuimet oktiibuot 23 árvalusa. Árvalusat mat bohte ovttaskas olbmui, organisašuvnnain ja ásahusain leat leamaš hui

deatalaččat ja ávkkálaččat dieđáhusbargui. Dasa lassin lea Harald Gaski, go Sámediggi bivddii, čállán notáhta hástalusaid birra sámi dutkamis ja dutkanhálddahasas.

Árvalusat leat viidát, ja ollugat dain válddahit seamma fáttáid. Sámegiela ektui čujuhuvvui ahte dárbbasuvvo oahppofálaldat olles oahppomannolagas álgoeahpu rájes gitta doavttergráda rádjai. Dasto lea dárbu nannet sámegiela dutkangiellan čađamani fáddá. Oahppofálaldagaid oktiordnema ja giellaguovddážiid nannema leat maiddái mánggas váldán ovdan. Eará fáttát maid vástideaddjit atne hui deatalažžan leat rekrutteren, dutkanetihkka, sámi perspektiivva váilun oahppofálaldagain ja dutkamis oppalaččat, demográfalaš rievdadusat ja daid váikkuhusat ovdamearkka dihte sámi giellaovdáneapmái. Árvalusaid sáhtta lohkat ollislaččat Sámedikki neahttasiidduin dáikko:

<http://www.sametinget.no/Opplaering/Forskning-og-hoeyere-utdanning/Invitasjon-til-innspill-sametingsmelding-om-hoeyere-utdanning-og-forskning>

Árvalusaid viežžama oktavuodas dán dieđáhusii dollojuvvojedje maiddái čoahkkimat Sámedikki vuorrasiidráđiin ja Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegottiin.

2 Rámmat ja rámmaeavttut

2.1 Sámi alit oahppu ja dutkan

Dáláš sámi alit oahppu ja dutkan lea ovddiduvvon historjjálaš oktavuodas mas lea mearkkašupmi daid rámmaide maiguin dál ovdánahttit suorggi. Okta ovdamearka lea movt rekrutteret sámeielagiid sámi alit ohppui ja dutkamii, Mii livččii sakka buoret jos dáruiduhttinpolitihka geažil eat livčče massán measta oalát giela ja sámi identitehta.

Per Fokstad lei vuosttaš olmmoš gii evttohii sierra sámi oahppoásahusa 1923:s go ovdidii jurdaga sierra sámi álbmotallaskuvlla birra, čuvgehuskuvla gos buot oahpahus galggai leat sámegeallii, ja sámi sisdoallu buot fágain. Dát lei gasku dáruiduhttináiggi, ja vaikko ollu návccat barge ge oazžut sámi fálaldaga, de easka 60-logu loahpas ása-huvvui vuosttaš sámi joatkkaskuvla Káráš-johkii. Sámi allaskuvla ása-huvvui 1989:s sámi servodaga máhttodárbbuid várás, ja dárbu dalle lei erenoamážit vuodđoskuvla-oahpaheddjiide ja mánáidgárdeoahpaheddjiide geain lea gelbbolašvuohta sámegeallas. Sámi oahppu ja dutkan lea allaskuvlla fágalaš profiila, ja sámegealla lea váldogiella oahpahusas, hálddahusas ja bargiid ja studeanttaid gaskkas.

Sámekomitea buvttii vuosttaš stáhta čielgadusa sámi áššiid birra 1956:s, mii lei áidna dakkaráš gitta 1980-lohkui. Komitea evttohii ollu doaibmabijuid oahpu siskkabealde, maid searvvis ledje maiddá stipeandaortnegat sámi nuoraide akademalaš oahpu várás.

Oahpporevolušuvdna Norggas 60- ja 70-loguin buvttihii buoret vejolašvuođaid olbmuide váldit joatkkaoahpu ja dasto alit oahpu. Dát dagahii maiddá dan ahte eanet sámi nuorat go ovdal váldigohte alit oahpu.

Dál lea ángiruššan sámi dutkamis ja alit oahpus mealgat stuorát go ovdal. Dál gávdnojit eanet sámi akademihkkarat sihke sámi dutkama ja eará dutkama siskkabealde, ja mánggalágan alit oahppofálaldagat gos oahpahusgiellan lea sámegealla. Dát lea deatalaš sámi servodaga ovddideapmái. Dan dárbbu ektui mii sámi servodagas lea, oaivvilda Sámediggi ahte dattetge lea ollu barggakeahtta suorggis, ja ahte lea buoridan- ja ovddidanmunni sihke go guoská oahppofálaldagaide ja dutkamii. Dasa lassin lea sámi sisdoalu integrenen bázahallan ollu alit oahpu ja dutkama siskkabealde oppalaččat Norggas.

Dál sámi dutkama ruhtadit váldoáššis ása-husat ja Norgga dutkanráđđi sámi dutkanprográmma II bokte, mii nohká 2017:s. Prográmma rámmat jahkásaččat leat birrasii 10 miljon ru. Sámi logut mitalit 8, kommenterejuvvon statistihkas 2015, boahká ovdan ahte dutkanráđi vuogádaga bokte jagi 1976 rájes lea oktiibuot juolluduvvon sullii 167 miljon ru prográmmaide ja ángiruššamiidda sámi humanistalaš ja servodatdieđalaš dutkama siskkabealde. Dat mearkkaša sullii 4,3 miljon ru jahká 39 jagi áigodagas. Go buohastahtta ráđdehusa ollislaš juolludusain dutkamii jahká 2016, de lei dat 35,5 miljárdda ru.

Butenschønlávdegotti dieđuid mielde addojuvvojedje 2010:s iešguđetge lágan fálaldagat sami alit oahpus čuovvovaš ása-husain: Davvi-Trøndelága allaskuvla, Sámi allaskuvla, Norlánda universitehta, Oslo universitehta ja Romssa universitehta. Oktiibuot fállujuvvojedje 142 kurssa, main 64 % adde 2–10 oahppočuoggá – 30 oahppočuoggá lea norpma mielde ollesáigeoahppu lohkanbaji nammii. Oahppočuoggáid unna lohku sáhtta leat sivvan dat go ása-husat muhtun oktavuođain meroštalle modulaid stuorát fáttás

oahppofálaldahkan. 70 % fálaldagain attii Sámi allaskuvla, ja Romssa universitehta fas 26 %. Dát mearkkaša dan ahte vuolle 5 % fálaldagain lei duoin eará ásašusain. Sámegeiella oahpahušgiellan lea muhtun oktavuodain, dalle eanaš oktavuodain bacheloroahput, ja mealgat unnit master- ja doavtergrádaoahput.

Dutkanvuogádat Norggas lea juhkkovuvvon golmma suorggi mielde ja dutkan čađahuvvo: universitehta- ja allaskuvlasuorggis, instituhttasuorggis ja ealáhuseallimis.

Ovcci universitehta ja allaskuvlla čađahedje sámi dutkama, Butenschøn-lávdegotti dieđuid mielde: Finnmárkku allaskuvla, Nesna ja Davvi-Trøndelága allaskuvla, ja Sámi allaskuvla, ja Bergena, Norlánda ja Romssa universitehtat ja dasto Norgga teknihkalaš luondudieđa universitehta.

Instituhttasuorgi lea oktasaš namahus ásašusaide mat čađahit dutkama olggobealde ealáhuseallima ja universitehta- ja allaskuvlasuorggi. Norgga dutkanráđi ruovttusiidduid dieđuid mielde galget dutkaninstituhtat fállat geavahuvvon dutkama mas lea alla kvalitehta ja relevánsa ealáhuseallimii, hálddašeapmái ja servodahkii muđui barggahanmárkanis. Dasto lea instituhttasuorggis ovddasvástáduš máhtu ovddideamis nationála dásis vuoruhuvvon surggiin, ja das galgá dasto leat rolla innovašuvnna ektui, erenoamážit go jurddašit vuodđodutkama ja geavahuvvon dutkama oktiičatnama birra.

Sámi alit oahppu ja dutkan 2015:s lei vál-doáššis guovtti ásašusas; Sámi allaskuvllas ja Norgga árktalaš universitehtas. Butenschøn-lávdegotti dieđuid mielde lea dán guovtti ásašusas váldooassi oahppofálaldagain main lea sámi sisdoallu, ja stuorra oassi sámi studeanttain ohcet dán guovtti ásašussii. Sámi allaskuvllas ledje 70 % buot kurssain sámi fáttát 2010:s, ja Romssa universitehtas ledje 26 % sámi kurssat.

Butenschøn-lávdegotti dieđuid mielde ledje sámi dutkamis 2010:s 103 jahkedoaimma

Norggas, ja Romssa universitehta lei stuorámus aktevra 60 dutkijahkedoaimmain. Instituhttasuorggis lea Norgga kulturmuittodutkama instituhtta stuorámus aktevra, mas leat 7,5 dutkijahkedoaimma. 11 ásašusas ledje unnit go vihta jahkedoaimma. Daid gaskkas ledje Norlánda universitehta, mas lea erenoamáš ovddasvástáduš julevsámegeiellafálaldagas, ja Davvi-Trøndelága allaskuvla mas lea váldoovddasvástáduš máttasámegeiellas.

Sámi allaskuvlla lea erenoamáš danne go dat lea áidna ásašus mas sámegeiella lea oahpahušgiellan ja vuodđogiellan hálddašusas, oahpus ja dutkamis. Allaskuvllas lea áigumuš šaddat sámi ja álgoálbmotuniversitehtan, maid Sámediggi maiddái doarju. Sámi allaskuvllas lea hástalus dan go leat unnán oahppit eará allaskuvllaid ja universitehtaid ektui.

Sámi Instituhtta (SI) ásašuvvui 1973:s sierra sámi dutkanásašussan Davviriikkaid ministtarráđi beales DMR. Instituhtta lei áig-gistis vuosttaš sámiid beales stivrejuvvon ásašus Norggas, ja dat lei vuosttaš oktasaš davviriikkalaš sámi ásašus. Jagi 2005 rájes lea Sámi Instituhtta leamaš Sámi allaskuvlla doaimma oassin. Ovttastahttin lei Davviriikkalaš ministtarráđi ruhtadanmálla riev-dadeami boadus. Čakčat 2004 vuolláičálla sámedikkiid presideanttat ja Sámi Instituhtta váldočálli, ulbmiljulggaštusa SI šiehtadus-ovddasvástádusa sirdimis Sámi Instituhtas Oahppo- ja dutkandepartementii Norggas. Ulbmiljulggaštusas daddjojuvvo earret eará ahte SI maiddái boahpteáiggis ferte bisuhuvvot davviriikkalaš ásašussan. Vuodđoruhtadeapmi lea leamaš birrasii 7 miljon ru jagi 2004 rájes, mii juohkása ná: Norga 50 %, DMR 25 %, Ruotta 15 % ja Suopma 10 %. Doarjaortnet lea doaimman, spiehkastahkan lea Ruotta mii muhtun jagiid ii leat doallan šiehtadusa. Norgga ráđdešusas, mas lea šiehtadusovddasvástáduš, lea ovddasvástáduš čuovvolit šiehtadusbelliid. Sámedikkiid presideanttat mihte ovttastahttimii dainna eavttuin ahte Davviriikkat bisuhit iežaset juoludusaid dutkandoimii.

Logaldallan Sámi Allaskuvllas. GOVVEN: SERGEY GAVRILOV

Davviriikkaid ministtarráđđi lea 2015:s evalueren juolludusaidis viđa davviriikkalaš dutkanoktiordnenorgánii, dás mielde sámi dutkan Sámi allaskuvllas. 2017 rájes lea evttohuvvon rievdadus mii dagaha ahte ministtarráđi orgána NordForsk, váldá badjelasas juolludusaid hálddašeami. Dat mearkaša dan ahte juolludus mii juohke jagi addojuvvo sámi dutkamii Davviriikkaid Ministtarráđis heaittihuvvo, ja dáid ruđaid alde ferte gilvalit ohcamiid bokte. Dieinna lágiin rivdet dutkandoaimma rámmat, ja rievdadus dagaha earret eará dan ahte osiid kapasitehtas ferte geavahit ohcamiidda. Sámi allaskuvlla dutkanbiras lea unni ja hearki, ja njuolga juolludeamis sirdin ohcanvuđot juolludussii lea hástalussan dán birrasii.

Dutkanbirrasiid ovttahttimis sáhtta leat leamaš positiivalaš beaktu muhtun surggiin. Dat go áidna sámi dutkanásahus olggo-bealde Sámi allaskuvlla ii leat šat, lea fuonidan gilvuu dutkamis nátionála gaskasaš sámi fáttáin ja erenoamášfáttáin sámi dutkama siskabealde.

Romssa universitehta ásahuvvui 1968:s. Universitehta lea riikaoasi stuorámuš ja deata-

leamos oahppo- ja dutkanásahus. Universitehtas lea leamaš ovddasvástádus sámi dutkamis ja oahpus dan ásaheami rájes, ja das lea dál viiddis fáldat sámi fágaid ja fáttáid siskabealde. Universitehtas lea earret eará oahpahus ja dutkan sámi gielas ja girjjálašvuodas, master álgoálbmotoahppu, ja dasto sámi fáttát máŋgga fágasuorggi siskabealde. Universitehtas lea maiddá sierra sámi dutkamiid guovddáš, humaniora, servodatfága ja oahpaheaddjioahppu fakultehta vuolde. Maŋŋá go dat ovttahttojuvvui Finnmárkku allaskuvllain 2013:s, šattai oktasáš ásahusa namman Norgga ártkalaš universitehta. Ođđajagimánu 1. b. 2016 rájes ovttahttojuvvui Norgga ártkalaš universitehta Harštá ja Narviikka allaskuvllaiguin.

Norlánda universitehta ásahuvvui 2011:s, mii álggos lei Bådåddjo allaskuvla, ja oačču 1980-logus erenoamáš ovddasvástádusa julevsámegiela oahpaheaddjioahpuin. Das lea dál 2015:s earret eará fáldat julevsámegiela, ođđáigásaš sámi girjjálašvuodas ja sámi kulturmáhtus, mas fokus lea julevsámi guovlu. Norlánda universitehta dieđuid mielde oktiordnejuvvui sámi ángiruššan Bájkke oktiordnenorgána bokte. Davvi-Trøndelága

allaskuvllas lea nationála ovddasvástádus sihke julevsámegiela ja máttasámegiela ja kultuvrras oahpaheaddjioahpuin. Norlándda ja Davvi-Trøndelága universitehtat mearridedje čakčamánu 2015 ovttahttojuvvot, ja dain šaddá oktasaš ásaš 01.01.2016 rájes. Dat ođđa universitehta Davvi universitehta oažžu ovddasvástádusa sihke julevsámegiela ja máttasámegiela ja kultuvrras oahpaheaddjioahpuin. Davvi universitehta pláne čakčat 2016 álggahit vuosttaš masterprográmma julevsámegiela.

2.2 Sámi alit oahpu ja dutkan riikkaidgaskasaččat

Sámi dutkanbirrasat leat áiggiid badjel ovddidan oktavuoda ja ovttasbarggu riikkaidgaskasaš birrasiiguin mat barget álgoálbmotdutkanmiin. Dutkit geat barget sámi áššiiguin Norggas ja Davvirikkain leat guorasan riikkaidgaskasaš dutkanfierpmádahkii iežaset fágasuorggi siskabealde. Dávjá leat dát dutkanfierpmádagat sihke nationála gaskasaččat ja mánggafágalaččat.

Sámegiella oahpahuvo fágan alit oahppodásis sihke Ruotas ja Suomas. Dasa lassin lea beroštupmi sámegielaide akademijain davvirikkain, Ruoššas ja Duiskas, erenoamážit suoma-ugralaš gielladutkanbirrasiid siskabealde.

Ruotas lea Vaartoe, Sámi dutkama guovddáš (Centrum för samisk forskning (CeSam)) Upmi universitehtas mii lea stuorámuš ásaš gos lea sámi dutkan nationála ja fágaidgaskasaš dásis. Dát guovddáš ásašuvui 2000:s ja das lea maidái oktiordnen- ja diehtujuohkinovddasvástádus.

Suomas leat moatti universitehtas sámi dutkanbirrasat main lea guhkes árbevierru sámi dutkama siskabealde. Oulu universitehta Giellagas instituhtas lea leamaš nationála ovddasvástádus alit oahpus ja dutkamis sámegiela ja kultuvrras jagi 2005 rájes. Lappi universitehtas Roavvenjárggas lea

oahpahuš sámi kultuvrras ja sámerievttis, ja universitehta árktalaš guovddášis lea okta ossodat álgoálbmotdutkan várás, gos lea árbevirolaš ja ekologalaš máhtu dutkan.

Ruoššas lea dutkan sámi diliin (historjjás, sosiologijias ja antropologijias) mángga ásašuvui Ruošša Dieđakademijia vuolde (Russian Academy of Sciences), earret eará Barents guovddášis Centre of the Humanities Kola Science Center Apatity vuolde ja Institute of Ethnology and Anthropology Moskva vuolde.

Sámi Allaskuvla lea riikkaidgaskasaš alit oahpu ja dutkama álgoálbmotfierpmádaga lahttun WINHEC (World Indigenous Nations Higher Education Consortium) mii ásašuvui 2002:s. Sámi allaskuvla lea leamaš WINHEC lahttun dan rájes go allaskuvla akkrediterejuvvui álgoálbmotásahussan 2008:s ja lea mielde árjjalaččat álgoálbmotakademijia huksemis. WINHEC:s leat jahkasaš čoahkimat, manjimuš borgemánu 2015. WINHEC lea bargamin máilmmividosas álgoálbmotuniversitehtafierpmádaga ásašuvui WINU, World Indigenous Nations University, man ulbmilin lea earret eará oahpuid lonohallan ja oktasaš oahput.

University of the Arctic, UArctic, ásašuvui Ártalaš ráđi álgaga mielde. UArctic lea fierpmádatuniversitehta mas leat mielde 121 dutkan- ja oahppoásahusa Kanadas, Dánmárkkus/Ruonáeatnamis, Islánddas, Ruotas, Norggas, Ruoššas ja USA:s. Dasa lassin sáhttet ásašuvui olggobealde Ártisa ohcat lahttun. UArctic lea ásašuvvon ovttasbargguin álgoálbmotorganisašuvvnaiguin mat leat fásta lahtut, Permanent Participant, Ártalaš ráđis. Lahtuid gaskkas Norggas leat Sámi allaskuvla, Norgga árktalaš universitehta, Norlándda universitehta ja Davvi-Trøndelága allaskuvla.

Earret eará jussa, álgoálbmotrievtti ja servodatfága siskabealde leat komparatiiva oahput sámiid ja eará álbmotjoavkkuid gaska máilmmis. Antropologalaš beroštumis sámiide lea guhkes dutkanárbevierru

AIEC2016 Paneldigáštallan. GOVVEN: JAN ROGER ØSTBY

maidái riikkaidgaskasaččat, gitta nu gohčoduvvon lapponiaáiggi rájes, fysalaš antropologii ja bokte gitta dáláš historjá- ja kulturduktiid rádjai. Álgoálbmotdutkan geavvá ollu sajiin máilmmis. Sierralágan dutkanbirrasat leat deatlaš deaivadanbáikkit ovttasbargui álgoálbmogiid gaskka, maidái danne go dađi bahábut lea ain nu ahte álgoálbmotdutkan lea unnitlogus nationála stáhtaid dutkanáŋgiruššamis. Álgoálbmogiidda máilmmis čuhcet lossa proseassat mat čatnasit areáladuohtademiide ja resursaávkástallamii, dálkkádatrieddamiidda ja birasnuoskidemiide. Danne ferte dutkanberoštumiid gozihit ja heivehit oahpuid ja dutkamiid vuoruhettiin earret eará davviguovloáŋgiruššamis.

Sámediggi lea váldán badjelassas stuorra riikkaidgaskasaš oahppokonferánssa lági-deami álgoálbmogiid várás Ártktis 2016:s, AIEC2016. Konferánssa galgá čohkket fága-olbmuid oahpposuorggi siskabealde váldofáttá «Ealáskahttin» vuollái ja doaibmat deaivadanbáikin vásihusaid lonuhallamii ja inspirašuvnna dihte. Ártktalaš álgoálbmotguovlluid oahppokonferánssat leat dollojuvvon 70-logu rájes formála rámmaid haga. Sámediggi háliida sihkarastit ovttasbarggu

oktilašvuoda intenšuvdnašiehtadusa bokte. Intenšuvdnašiehtadus iešstivrenguovlluid/provinsaid/parlameantaid gaskka sáhtá mearkkašit ahte konferánssa dollojuvvo juohke goalmát jagi, ja ahte eanet bealit leat mielde juohke konferánssa ruhtadeamen.

2.3 Guovddáš aktevrrat sámi alit oahpu ja dutkama siskabealde

Sámedikkis lea Universitehtaid ja allaskuvllaid lága § 9-4 mielde Stivrra välljen ja nammadapmi, nammadanváldi ja nammada guokte stivralahtu ja persovnnalaš várrelahtuid Sámi allaskuvlla stivrii. Dása lassin ii leat Sámedikkis makkárga váldi suorggi siskabealde lágaid ja lánkaásahusaid bokte. Dattetge lea Sámediggi politihkalaš aktevra iežas autonomiija ja konsultašuvdnašiehtadusa bokte.

Sámediggi lea iešheanalís álbmotválljen orgána, man bajimuš mihttomearrin lea sihkarastin Sámediggái stuorámuš vejolaš iešheanalísavuoda. Dát mearkkaša dan ahte beroštupmi Sámedikki ja sámi beroštumiid ovdastussii ja mieldeváikkuheapmái deat-

tuhuvvo garrasit. Vuodđun lea ahte Sámedikkis lea viehka stuorra institušuvnnalaš doaibmanfriijavuolta.

Sámedikkis leat dál ollu sierralágan rollat, ja das lea oktavuolta buot hálldašandásiide alit oahpu ja dutkama siskkabealde. Sámediggi doaibmá sihke politihka ovddidanorgánan, gulaskuddaninstánsan ja konsultašuvdna-beallin, ja lassin dasa hálldaša sierra stipeandda alit oahpu várás. Maŋŋá go šiehtadus konsultašuvdnaprošedrain Sámedikki ja stáhta eiseváldiid gaskka nannejuvui Gona-gaslaš resolušuvnna bokte 2005:s, galgá Sámedikkiin konsulterejuvvot buot áššiin mat gusket sámi beroštumiide – maiddá alit oahpu ja dutkama siskkabealde. Dán oktavuođas lea deatalaš aiddostahttit ahte Sámedikki bargosuorgái sámelága mielde gullet buot áššit mat Sámedikki iežas áddejumi mielde erenoamážit gusket sámi álbmogii. Konsultašuvdnašiehtadus ii guoskka stáhta-bušehtii, nu ahte Sámedikkis dál ii leat konsultašuvdnavuogatvuolta stáhta bušehta sisdoalu birra sámi álbmoga ektui. Ná lea dilli maiddá alit oahpu ja dutkama oktavuodas.

Stuorradiggi mearrida juolludeaddji ja láchkaaddi eiseváldin, ráđdehusa evttohusa go guoská alit oahpu ja dutkama mihttomeriide ja rámmaide.

Máhttodepartemeanta lea riikka bajimuš alit oahpu ja dutkama hálldašanorgána, ja das lea ovddasvástádus nátionála politihka čadaheamis dán suorggis. Departemeanta mearrida láchkaásahusaid ja lágaid. Departemeanttas lea oktiordnenovddasvástádus dutkanpolitihkas, ja dat juolluda birrasii beali almmolaš dutkanjuolludusain Norggas. Eará departemeanttat ruhtadit dutkama iešguđetge dásis.

Eará aktevrrat

Sámi museat main Sámedidikkis lea hálldašanovddasvástádus, oktiibuot 12 musea, leat organiserejuvvon 6 museasiidan. Dat leat lokaliserejuvvon Girkonjágga rájes oarjedavvin Snoasa rádjai máddin. Sámedikki musea-

politihkalaš 2013 čilgehusas nannejuvvo ahte sámi museat sáhttet bargat dutkamiin. Dutkan galgá dahkkojuvvo ovttasbargguin eará museaiguin ja allaskuvla- ja universitehtabirrasiguin. Sámi museain leat oktiibuot vuollel 40 jahkedoaimma ja dain danne lea gáržžes kapasitehta ollašuhttit bargguset dutkama ja ovddidanbarggu siskkabealde. Stuoramus museain lea dutkangelbbolašvuolta ja dat servet, muhto dain lea unnán vejolašvuolta ieža álggahit dutkama. Sámi museain lea unna bušehtta eará museaid ektui maiguin sáhttá buohtastahttit. Ekonomalaš lokten nátionála museaodastusas ii leat čuovvoluvvon dárbbalaš ruđaiguin Sámediggái. Sámedikki bušehtta ii leat nannejuvvon nu ahte sáhtášii čuovvolit ođastusa sámi museaid ektui.

Sámi giellaguovddážiin lea deatalaš rolla sámegielaide nannen- ja ovddidanbarggus. Giellaguovddážit lágidit sierralágan kurssaid sámegielas, ja čadahit sierralágan giellaprošeavttaid. Sámedikki prošeavttas «Kvalifiseren- ja rekrutterenprográmma sámegielas alit oahpu várás», leat giellaguovddážit leamaš guovddáš ovttasbargobealit ja aktevrrat ovttas Sámi allaskuvllain. Olggobealde dán prográmma leat giellaguovddážit maiddá ovttasbargan alit oahppofálaldagaid ektui sámegielas Norgga árktalaš uversitehtain ja Norlánda universitehtain. Sámedikki bušehttas 2015 ledje 13 giellaguovddáža Unjágga rájes oarjedavvin Rørosa rádjai máddin.

Sámi arkiiva lea oassi stáhta Arkiivavuogádagas Máhttodepartemeantta vuolde. Arkiivavuogádagas leat Riikaarkivára, gávccii stáhta arkiiva, Sámi arkiiva ja Norgga dearvašvuoda arkiiva. Sámi arkiiva lea priváhta olbmuid, organisašuvnnaid, ásahusaid ja fitnodagaid arkiivat, ja das lea nátionála ovddasvástádus váldit vuostá, vurket ja olámuđdui buktit sámi servodaga arkiivaávdnasiid. Ulbmilin lea sihkkarastit gálđoávdnasiid mat sáhttet čuvgehit sámi historjjá. Sámi arkiiva lea dovddahan Sámediggái ahte sin ulbmilin lea buoridit iežaset dutkankapasitehta ja šaddat davviriikkalaš sámi arkiiva. (www.arkiverket.no)

Universitehtain ja allaskuvllain lea universitehta- ja allaskuvllalága mielde, hui ollu fágalaš friijavuohhta ja ovddasvástádus. Dat galget ovdánahttit ja suodjalit sin akademalaš friijavuohđa, ja dain lea ovddasvástádus doallat alla fágalaš dási oahpuinneaset ja dutkama miinniset. Universitehtain ja allaskuvllain lea vuoigatvuohhta hábmet sin iežaset fágalaš ja árvvolaš vuohđu, ja mearridit ieža oahpahusa ja dutkama sisdoalu. Norggas leat 2015:s 8 universitehta, 20 allaskuvlla ja 5 dieđalaš allaskuvlla maid stáhta eaiggáda. Universitehta- ja allaskuvlasuorggi struktuvra lea rievdaduvvomin, gč. Stuorggadiggedieđahusa 18 (2014–2015) Konsentrasjon for kvalitet – Universitehta- ja allaskuvlasuorggi strukturođastus. Áigeuovdilis dieđuid strukturođastusa birra gávnnat dákko

<https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/hoyere-utdanning/innsikt/struktur-i-hoyere-utdanning/veien-mot-ny-struktur/id2415316/>

Universitehta- ja allaskuvlaráđi vuolde mii lea Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid ovtasbargoorgána, lea ásahuvvon Nasionála fágastrategalaš ovttadat sámi alit oahpu ja dutkama várás, NFE-sámi. Dat ásahuvvui Butenschønlávdegotti raportta evttohusa čuovvoleapmin. Máhttodepartemeanta juolluda jahkásaččat ruđaid UHR čállingoddái gozihan dihte maiddái dán NFE-sámi. NFE-sámi lahttun leat Norgga árkatalaš universitehta, Sámi allaskuvla, Oslo universitehta, Norlánda universitehta ja Davvi-Trøndelága allaskuvla. Dasa lassin leat studeantaovdasteaddjit Sámi allaskuvllas ja Norgga árkatalaš universitehtas. Sámediggi lea áicin NFE-sámis. (www.uhr.no)

Norgga dutkanráđdi, NFR, lea hálddašanorgána mas leat sierra fápmudusat Máhttodepartemeantta vuolde. Dutkanráđdi lea dutkanstrategalaš orgána ja hálddaša buot departemeantaid dutkanruđaid. Ráđdi juohká ruđaid dutkamii buot fágasurggiin vuodđodutkama, geavahuvvon dutkama ja innovašuvna siskkabealde. Birrasii 30 % almmolaš FoU-ruđain mannet dutkanráđi bokte. Ráđdi lea stáhta eiseváldiid dutkanpolitihkalaš

ráđdeaddi, ja lea dasto ráđdehusa deataleamos orgána dutkanpolitihka ollašuttiimis. Norgga dutkanráđdi čađaha sámi dutkanprográmma man bajimuš mihttomearrin lea nannet sámi dutkama, sihke go guoská kvantitehtii ja dieđalaš kvalitehtii. Prográmmas lea sierra prográmmastivra. Sámediggi lea áicin dán stivrras. (www.regjeringen.no ja www.nfr.no)

Regionála dutkanfoanda, RFF, galgá doarjut regiovnna vuoruhuvvon ángiruššansurggiid. Dáid surggiid siskkabealde galget dat maiddái váikkuhit guhkes áiggi, vuodđogelbbolašvuohđa huksema relevánta dutkanbirrasii. Mihttomearrin lea ovddidit buriid ja gilvalanvejolaš dutkanbirrasiid buot fylkkain. Foandaregiovnnaid Davvi-Norga, Gaska-Norga ja Innlandet foandastivrrat galget gozihit maiddái sámi dutkanberoštumiid ja -dárbbuid. Sámediggi nammada stivralahtuid regiovnnaid Davvi-Norga ja Gaska-Norga Regionála dutkanfoanddaide.

Nasionála dutkanetihkalaš lávdegottit leat Máhttodepartemeantta vuollásaš hálddašanorgánat. Lávdegottit leat fágalaččat sorjjasmeahttun dutkanetihkalaš áššiid orgánat ja bearráigeahččet rievttalašvuohđa dutkamis. (www.regjeringen.no ja www.etikkom.no)

Oahppokvalitehta nasionála orgána – NOKUT – lea Máhttodepartemeantta vuollásaš fágalaččat sorjjasmeahttun orgána. NOKUT galgá bearráigeahččet alit oahpu kvalitehta Norggas, ja bearráigeahččet ja juohkit dieđuid oahppokvalitehta birra olgoriikkas. (www.regjeringen.no ja www.nokut.no)

2.4 Relevánta lágat, konvenšuvnnat, julggaštusat ja šiehtadusat

Norgga vuodđoláhka

Stuorradiggi mearridii 1988:s vuodđolágaparagráfa – nu gohčoduvvon sámeaparagráfa – mas nannejuvvo ahte Norgga stáhtas lea rievttalaš, politihkalaš ja morálalaš geatne-

gasvuohta sámiid guovdu. Paragráfa lea rievttálaččat čadni njuolggadus dasa movt eiseválddit hábmejit ja čađahit sámeapolitihka. Vuodđolága paragráfa 108 čuodjá ná: Lea stáhta eiseválddiid ovddasvástádus láchčit-dili nu ahte sámi álbmot sáhtta sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras ja servodateallimis.

Sámeláhka

Sámelága, mii mearriduvvui 1987:s, ulbmilin lea lágidit diliid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhtta sihkkarastit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima. Dán oktavuođas lea § 2-1 mas válddahuvvo Sámedikki bargosuorgi ja váldi, erenoamáš deatlaš. Sámedikki bargosuorgái gullet buot áššit mat Sámedikki iežas áddejumi mielde erenoamážit gusket sámiide. Sámediggi sáhtta ovddidit ja addit cealkámuša buot áššiin mat gullet dan bargosuorgái, ja maidái ovddidit áššiid earret eará almmolaš eiseválddiide. § 2-2 Cealkámuša viežžan Sámedikkis mielde, berrejit eará almmolaš orgánat addit Sámediggái vejolašvuođa addit cealkámuša ovdal go dahket mearrádusaid áššiin Sámedikki bargosuorggi siskkabealde.

Universitehta- ja allaskuvlalahka

Lága mielde galget universitehtat ja allaskuvllat fállat alit oahpu, dutkama ja dáiddalaš ovddidanbarggu alla riikkaidgaskasaš dásis. Dasa lassin galget dat juohkit dieđuid iežaset doaimma birra ja váikkuhit fágalaš friijavuoda ja geavahuvvon dieđalaš ja dáiddalaš vuogiid ja bohtosiid birra prinsihpa áddejumi, sihke siskkáldasat ja olggos guvlui.

Láhka etihka ja rievttalašvuođa meannudeami birra dutkamis

Dutkanetihkalaš láhka mearriduvvui 2007:s, ja das válddahuvvojit Nationála dutkanetihkalaš lávdegottit medisiinna ja dearvvašvuođafága birra, servodatfága ja humaniora ja luonddudiehtaga ja teknologijja birra, lassin nationála lávdegoddái mii bearráigeahččá rievttalašvuođa dutkamis. Lágas lea maidái mandáhta ja doaimmat mat gullet Regionála lávdegottiide medisiinnalaš ja dearvvašvuođafágalaš dutkanetihka birra.

Láhka medisiinnalaš ja dearvvašvuođafágalaš dutkama birra

Dearvvašvuođadutkanláhka mearriduvvui 2008:s, ja dat guoská olbmuid medisiinnalaš ja dearvvašvuođafágalaš dutkamii, humána biologalaš ávdnasiidda dahje dearvvašvuođadieđuide.

ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešmeardi deaddji riikkain

Norggas konvenšuvdna ratifiserejuvvui 1990:s. Konvenšuvdna oasis VI válddahuvvo oahppu ja gulahallan. Artihkkalat 26, 27 ja 28 leat erenoamáš áigejuovdilát go guoská alit ohppui ja dain daddjojuvvu earret eará ahte oahppoprográmmat ja oahppofálaldagat guoskevaš olbmuide galget ovddiduvvot ja čađahuvvot ovttasbargguin singuin erenoamáš dárbbuid deaivideami dihte. Prográmmat ja fálaldagat galget siskkilidit sin historjjáid, máhtuid, teknologijjaid ja árvovuogádagaid, ja dasto sin sosiála, ekonomalaš ja kultuvrralaš sávaldagaid. Artihkkalat addet dasto rievtti searvat oahppo-programmaid hábmemii ja čađaheapmái, iežaset oahppoásahusaid ásaheapmái ja ahte ráđdehusat galget bidjat ulbmillaš ressursaid dán ulbmilii.

27. artihkal

1. Dáid álbmogiid oahpahasprogrammaid ja -bálvalusaid galgá ovddidit ja ollašuttit singuin veahkkálagaid vai dat prográmmat ja bálvalusat gallehit sin sierranasdárbbuid, ja daidda galget gullat sin historjá, diehtu, teknologijja, árvosystemat ja maidái sin sosiála, ekonomalaš, ja kultuvrralaš viggamušat.

Sitáhta: **ILO konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmeardi deaddji riikkain**

ON julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra

Dát julggaštus mearriduvvui ON váldochoahkimis 2007:s. Álgoálbmogiid julggaštusa ar-

tihkkalis 14 daddjojuvvo ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta ásahit ja stivret sin iežaset oahppovuogádaga ja ásahusaid mat addet oahpahusa sin iežaset gillii, dakkár vuogi mielde mii vástida sin kultuvrra oahpahus- ja oahppovugiide. Dasto daddjojuvvo artihkkalis 14 ahte indiviidain mat gullet álgoálbmogiidda, erenoamážit mánáin, maiddá sis geat ellet olgobealde sin iežaset servodaga, lea vuoigatvuohta oážžut oahpu sin kultuvrra birra ja iežaset gillii. Álgoálbmotjulggaštus dávista ollásit rievttálaččat čadni konvenšuvdnajuolggadusaide ja riikkaidgaskasaš riektegeavahussii, ja vuodđuduvvo daidda. Dát guoská maiddá álgoálbmotjulggaštusa artihkkalii 14. mii ollásit dávista ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna 13. arithkkalii. Julggaštus dávista muhtun oktavuođain maiddá riikkaidgaskasaš boaresvirov riehtái ja dábálaččat dohkkehuvvon rievttálaš prinsihpaide. Álgoálbmogiid máilmmikonferánsa loahppadokumeantta mearrádusa bokte (2014) leat stáhtat geatnegahttojuvvon vuolggahit riikkaidgaskasaš doaibmabijuid álgoálbmotjulggaštusa čađaheami várás.

14. artihkal

1. Eamiálbmogiin lea riekti vuodđudit ja hálddašit sin oahpahusvuogádaga ja ásahusaid mat fáallet oahpahusa sin iežaset gillii, dakkár vuogi mielde mii heive sin kultuvrralaš oahpahus- ja oahppomálliide.

Sitáhta: **Ovttastuvvan našuvnnaid julggaštus eamiálbmotvuoigatvuođaid birra**

Šiehtadus konsultašuvdnaprošedýraid birra stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaska

Álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta konsulterejuvvot ILO-konvenšuvnna nr 169 mielde. Miessemánus 2005 dahkkojuvvui ráđđehusa ja Sámedikki gaska konsultašuvdnašiehtadus mii gonagaslaš resolušuvnna bokte biddjojuvvui fápmui suoidnemánu 1. b. 2005 olles stáhtahálddahussii.

2.5 Dutkanetihkalaš njuolggadusat

Norggas regulere láhka, etihka ja rievttalašvuoda meannudeami birra dutkamis, dutkama etihka. Láhka galgá váikkuhit dan ahte buot almmolaš ja priváhta dutkan čađahuvvo dohkkehuvvon etihkalaš norpmaid mielde. Lága vuodul leat ásahuvvon nationála dutkanetihkalaš lávdegottit, regionála lávdegottit medisiinnalaš ja dearvvašvuodafágalaš dutkanetihka várás ja nationála lávdegoddi mii bearráigeahččá dutkama rievttalašvuoda. Nationála dutkanetihkalaš lávdegottit leat ráhkadan oppalaš dutkanetihkalaš njuolggadusaid, ja dasa lassin dihto fágaid várás njuolggadusaid.

Erenoamážit leat sámi dutkanbirrasat ohcalan etihkalaš njuolggadusaid sámi dutkama várás. Sámediggi lea dán vuodul álggahan proseassa dainna áigumušain ahte ráhkadit etihkalaš njuolggadusaid sámi dearvvašvuodadutkamii, masa gullá maiddá humána biologalaš ávdnasiid meannudeapmi ja vurken.

Riikkaidgaskasaččat fokuserejuvvo dutkanetihka maiddá álgoálbmotdutkanis, muhto dán rádjai eai leat gávdnon oktasaš eavttut ja árvovuodđu mat sáhtáshedje guoskat buot álgoálbmogiidda. Kanadas lea Social Sciences and Humanities Research Council ráhkadan njuolggadusaid álgoálbmotdutkanis várás –

<http://www.pre.ethics.gc.ca/eng/policy-politique/initiatives/tcps2-eptc2/chapter9-chapitre9/>

Dás sáhtta leat veahkki Sámedikki viidáset bargui etihkalaš njuolggadusaiguin.

3 Politiikkasuorggit - hástalusat, mihttomearit ja strategijjat

Dán kapihttalas válddahuvvojit válljejuvvon politiikkasuorggit, ja dat hástalusat maid Sámediggi oaidná iešguđetge surggiid siskabealde. Dasto bohtet ovdan mihttomearit ja vuoruhuvvon strategijjat maid Sámediggi lea bidjan dáid hástalusaid dustemii.

3.1 Váldi, ovddasvástádus ja rollat

3.1.1 Sámediggi

Sámedikki válddis, alit oahpu ja dutkama siskabealde lea mearkašupmi dasa movt dát suorgi goziha sámi servodaga máhttoovddidandárbbu.

Sámedikkis lea ovddasvástádus sámi álbmoga beroštumiid goziheamis, maiddái alit oahpu ja dutkama siskabealde. Earret válddi nammadit guokte stivralahtu Sámi allaskuvlla stivríi Sámedikkis ii leat makkárga formála váldi ollašuttit dán ovddasvástádusa dohkálaš vugiin. Danne ferte addojuvvot Sámediggái viiddiduvvon váldi universitehta- ja allaskuvlalága bokte nammadit stivralahtuid daid oahppoásahusaide main lea sámi alit oahpu ja dutkan.

Sámi iešmearrideapmi Sámedikki válde- doaimmaheami bokte lea hui gárži dál. Konsultašuvdnašiehtadusa vuodul, Sámedikki ja stáhta eiseváldiid gaska lea dattetge váikkuhanfápmu nu guhká go eiseválddit ollašuttet šiehtadusa áigumušaid das, ahte Sámediggi árrat searvahuvvo, oažžu ollislaš dieđuid ja konsultašuvnnaid buriin jáhkuin dainna ulbmilin ahte soahpat evttohuvvon doaimbajuid.

Dat dilli ahte ovddasvástádus suorggis lea iešguđetge departemeanttain, dutkanrádis, ja universitehtain ja allaskuvllain, bidjá hástalusaid Sámedikki kapasitehtii. Danne lea ulbmilin ahte juolludusreivviin, barggahan- ja eará stivrendokumeanttain galget čadáhuvvot konsultašuvnnaid. Sámedikki bušeahtta lea deataleamos politiikkalaš gaskaoapmi mii Sámedikkis lea. Sámediggi lea dál áidna álbmotválljen orgána riikkas mas ii leat nannejuvvon dienasvuogádat. Sámedikki oai- vila mielde gullet mearrádusat ekonomalaš rámmain sámi alit ohppui ja dutkamii stáhta konsultašuvdnageatnegasvuodaide (gč. Committe on the Elimination of Racial Discrimination, CERD rávvagat Norgii 28.08.2015). Danne lea deatalaš ráhkadit áššemeannudanvugiid mat addet Sámediggái njuolga ja duohta váikkuhanfápmu sámi alit oahpu ja dutkama rámmaide.

Vuodđooahpahusa siskabealde lea Sámedikkis vuodđoskuvlalága ja joatkkaskuvlalága bokte, paragrafa 6.4 mielde, váldi mearridit lánkaásahusaid sámi sisdollui nátionála oahppoplánain, ja lánkaásahusaid oahppoplánaid sámegeala oahpahussii vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvla oahpahasas, ja sierra sámi fágaid oahppoplánaid joatkkaskuvla oahpahasas. Hástalusán lea dat go Sámedikkis ii leat nie mo vuodđooahpahasas formála váldi alit oahpus lága bokte. Dát guoská sihke sisdoalu ja vuoruhemiid mearrideapmái oahppofálaldagain.

Mihttomearri:

- Sámedikkis lea duohta váldi sámi alit oahpus ja dutkamis lágaid ja lánkaásahusaid bokte, ja konsultašuvnnaid bokte

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte Sámediggi oažžu válddi sámi profešuvdnoahpuid rámma-plánaid mearridit
- Bargat dan ala ahte ovddiduvvojit ášše-meannudanvuogit mat addet Sámediggái duohta váikkuhanfámu sámi alit oahpu ja dutkama ekonomalaš rámmaide
- Bargat dan ala ahte čađahuvvojit konsultašuvnnat ráđđehusain oahppo- ja dutkanásahusaid ja eará áigequovdilis vuollásaš ossodagaid barggahan- ja eará stivrendokumeanttaid ektui
- Bargat dan ala ahte Sámediggi oažžu válddi nammadit stivralahtuid buot daid universitehtaid ja allaskuvllaid stivrraide maidda sámi alit oahppu ja dutkan gullá
- Bargat dan ala ahte Sámediggái addojuvvo váldi nammadit lahtuid Norgga dutkanráđi stivrraide iešguđetge dásis

3.1.2 Oahppo- ja dutkanásahusat

Sámi alit oahppu ja dutkan nationála dásis lea ain ovddidanmuttus. Manjimuš logijagiin lea dáhpáhuvvan positiivvalaš ovdáneapmi go Sámi allaskuvla, ođđa oahppoprográmmat eará ásahusain, ja sámi dutkanprográmma leat ásahuvvon. Sámi dutkit leat váldán oahpu mánnga suorggis, ja dasa lassin leat šaddan buorit fálddagat alit oahpu ja dutkama siskkabealde sáme gielas. Das beroškeahhtá, de leat sámi servodagas stuorra máhttohástalusat. Sámi oahppo- ja dutkanbirrasat leat unnit ja rašit, ja lea dárbu oktiiordnet ja ovttas bargat sihke nationála ja davviriikkalaš dásis. Okta gaskaoapmi dán ulbmilii lea Nationála fágastrategalaš ovtta-dat sámi alit oahpu ja dutkama várás, mii lea ásahuvvon Universitehta- ja allaskuvlaráđi vuollásažžan. Sámediggi lea áicin dán fágastrategalaš ovttagas.

Sámi allaskuvla lea áidna alit oahpu ja dutkama ásahus gos sáme giella lea váldogielan oahpus, hálddahusas, ja muhtun muddui dutkamis. Sámediggi lea cealkán politihkalaš mihttomearrinis ahte Sámi allaskuvla galgá ovddiduvvot universitehtan. Čakčat 2015 lea

evttohus dieđalaš allaskuvllaid ja universitehtaid akkrediteren gáibadusaid čavgema birra Máhttodepartemeanttas gulaskuddamis. Jos evttohus mearriduvvo, de šaddá ain váddáset Sámi allaskuvllas ollašuhttit akkrediterengáibadusaid boahpteáiggis. Sámediggi háliida ahte Sámi allaskuvla galgá ovddiduvvot ain eanet nationála, davviriikkalaš ja riikkaidgaskasaš alit oahpu ja dutkama sámi čuovgatoardnan. Lassin dáláš doavttergrádadássái sámi gielas ja girjjálašvuodas, oaidná Sámediggi ahte dárbbášuvvo maiddái earret eará akademiija doavttergráda dássái earret eará boazodoalu, duoji, sámi árbedieđuid, sámi historjjá ja sámi musihka ja juoigama siskkabealde. Sámi allaskuvllas leat ja galget leat iežas mihttomearit ja áigumušat doaimma várás, ja Sámediggi diehtá ahte Sámi allaskuvla earret eará háliidivččii nannet fokusa innovašuvnnas ja ealáhushutkamis.

Norgga ártkalaš universitehtas lea nationála ovddasvástádus sámi ja álgoálbmotguoski dutkamis, oahpus ja gaskkusteamis. Universitehtas leat ollut fágat mat leat váldán ovddasvástádusa ja searvvahan sámi osiid iežaset oahpahusfálaldahkii. Riektedieđa lea okta ovdamearka profešuvdnafágas mii lea váldán dán ovddasvástádusa. Sámedikkis leat vuordámušat ahte dát geavahuvvo ovdamearkan sámi perspektiivva heiveheamis eará fágain.

Davvin universitehtas lea ođđajagimánu 1. b. 2016 rájes ovddasvástádus sihke julev- ja máttasáme gielain. Norlánda universitehta ásahii 2012:s bachelor julevsáme gielas ja Davvi universitehta pláne masterfága čakčii 2016. Sámediggi vuordá ahte Davvi universitehta álggahivččii sullasaš fálddaga máttasáme gielas. Vuordit maiddái ahte universitehta heiveha sámi perspektiivva profešuvdnoahpuide ja dutkamii.

Álbmogis oppalaččat lea ain váilevaš oppalaš máhttu sámi diliid birra, ja danne lea dárbu viidát lohtet máhttu buot relevánta oahpuid siskkabealde, maiddái profešuvdnoahpuin, ja muđui olles riikkas.

Alit oahppoásahusaid ruhtadeapmi lea dál hui ollu vuodđuduvvon studeanta- ja oahppočuoggáid buvttadeapmái. Dát lea hástalus sámi ásahusaide ja sámi fágafálaldagaide fuones rekrutterema geažil. Sámi fáttát ja fágat vuottahallet dávjá ruđaid ja resursaid alde gilvvohallamis siskkáldasat universitehta- ja allaskuvlasuorggis, ja dát goazaha sámi oahpuid ja dutkama ovdáneami. Go guoská dutkama ruhtadeapmái, de manná ráđđehus.no dieđuid mielde, birrasii 60 % almmolaš juolludusain universitehtaide ja allaskuvllaide, ja birrasii 30 % Norgga Dutkanráđđái. Ságastallamiid vuodul universitehtaiguin ja allaskuvllaiguin lea Sámediggi bohtán diehtit ahte ásahusat siskkáldasat gilvalit ruđaid alde. Danne oaidná Sámediggi hástalus go iešguđetge stivrendokumeanttat ásahusaide hárve bidjet gáibádušaid sámi oahppo- ja dutkandárbbu vuorheapmái.

Norgga dutkanráđđi hálddaša ruđaid sámi dutkamii. Dáláš «Sámi dutkama prográmma II», nohká 2017:s. Sámi prográmmat leat váikkuhan eanet sámi dutkandoaimma ja sámi dutkiid oahpu, erenoamážit servodatdiehtaga ja humaniora siskkabealde. Dutkanráđđi galgá ráhkadit vuogádatlaš geahčastaga dan sámi dutkamis maid Norgga dutkanráđđi lea dahkan. Dutkanráđđi áigu geahččat buot prošeavttaid maid ráđđi lea dorjon ja mat leat relevánta sámi diliid birra. Dutkanráđđi lea signaliseren ahte maŋŋá jagi 2017 galget várrejuvvot ruđat jahkásaččat sámi dutkamii oktalaš prográmmas. Norgga dutkanráđđi lea Butenschönlávdegotti dieđuid mielde dovddahan ahte das lea dáhttu nannet sámi beroštumiid ja gelbbolašvuoda ovddastusa dutkanráđi orgánain. Dutkanráđđi áigu bargat maiddái dan ala ahte searvvahit sámi dutkama ráđi eará prográmmaide. Sámediggi vuordá ahte dát dál čuovvoluvvo, ja ahte Sámediggái dieđihuvvo ja dat searvvahuvvo árramuttus dutkanráđi odđa dutkanprográmmaid plánemii. Sámi servodaga máhttodárbbu geažil oaidná Sámediggi ahte lea dárbu lasihit ekonomalaš rámmaid sámi dutkama várás Norgga dutkanráđis.

Čielggadusas 1996:s sámi dutkama birra lea vuosttaš gearddi evttohuvvon ahte ásahuvvošii sámi dutkanráđđi. Dát šattai odđasis áigequovdilin Harald Gaski notáhta bokte, dán dieđáhusbarggu oktavuodas. Lávdegotti 1996 evttohus ii čuovvoluvvon. Sámediggi oaidná ahte lea relevánta fas váldit ovdan dán gažaldaga odđasis.

Sámediggi bargá dan ala ahte sámit ieža álbmot, galget meroštallat máhttodárbbuid iežaset servodagas. Sámediggi sáhtá ásahit sámi dutkanráđi mas lea autonoma stivra mii ieš virgáda bargiid ja nammada vejolaš eará dárbbalaš stivrenorgánaid. Sámediggi sáhtá maiddái vuoruhit ruđaid dutkamii iežas bušeahta bokte, maid de hálddaša sámi dutkanráđđi. Dutkanfoanda maid sámi dutkanráđđi hálddaša ferte unnimusat leat seamma stuoris go vásttolaš sámi dutkanprográmma lea Norgga dutkanráđis. Dutkanfoandda lassin ferte hukset hálddašanapparáhta. Daiguin bušeahttarámmaiguin mat dál leat Sámedikki hálddus ii leat dan vejolaš čadahit. Evttohusa sámi dutkanráđi birra lea lunddolaš váldit ovdan odđa guorahallamii dalle jos Sámedikki bušeahttadiilli rievdá.

Mihttomearri:

- Sámi alit oahpu ja dutkama fálaldat ja doaibma duhtada sámi servodaga gelbbolašvuoda- ja máhttodárbbu

Strategiijat:

- Gulahallan oahppo- ja dutkanásahusaiquin
- Bargat dan ala ahte čađahuvvojit konsultašuvnnat Norgga dutkanráđiin
- Sámediggi galgá váikkuhit dasa ahte Davvi universitehta čalmmusindahká iežas ovddasvástádusa lulli- ja julevsámegielas, earret eará galbema bokte.
- Sámediggi galgá váikkuhit dasa ahte sámi ovddasteapmi sihkkarastojuvvo universitehtavuogádagain main lea ovddasvástádus sámi gielain.

AIEC 2016 konferánsas ovdanbuktin. GOVVEN: JAN ROGER ØSTBY

3.2 Oahppo- ja dutkandárbbut

3.2.1 Sámegiella

Sámegielat oppalaččat leat áitojuvvon. Mátta- ja julevsámegielat leat UNESCO duođalaččat áitojuvvon gielaid listtas.

Sámi giellaiskkadeapmi 2012, Norlánda-dutkamaraporta nr 7/2012, mii ráhkaduvvui earret eará Sámedikki dáhtu mielde, čájeha ahte leat stuorra erohusat sámegielaid geavaheamis sihke ovttaskas olbmo dásis ja geografálaččat. Buot sámit eai hála sámegiella, dahje sis ii leat nu buorre sámegiella. Almolaš ángiruššamis sámegielaid ektui leat stuorra erohusat gielddain, ja raporta čájeha ahte gielladilli ollu guovlluin lea hui heittot.

Doaibmi ja buori sámegiella sihkarastin alit oahpu ja dutkama siskabealde sorjá das, ahte sámegiella oahpahas láchčojuvvo árra mánnávuođa rájes. Das lea ovddasvástádus ruovttuin, mánáidgárddiin ja skuvllas.

Akademalaš biras sámegiella ektui lea unni ja rašši, ja lea erenoamáš deahtalaš rekruteret studeanttaid sámi giellaoahpuide gitta doavttergráda dássái.

Norggas lea giella ovttaskas olbmo eallima rámma dahje oktavuoha gietkamis hávdái. Dán oktavuodas hápmašuvvet ovttaskas olbmuid eavttut sámi giella ja sámi identitehta ektui.

Vánhemat dahket válljejuumiid mánáidaset main leat eallinguhkkosaš váikkuhusat mánnái. Sámegiella eret válljen máná dihte, buktá maiddá váikkuhusaid sámegiella ceavzimii.

Vejolašvuohta oažžut sámegiella oahpahas ja kvalitehta sámegiella oahpahas mánáidgárddiin ja vuoddoskuvllas, bidjá vuodu boahpteáiggi akademijai sámegielas. Ollu manná billui sámegiella giellarahčamis ja sámi servodagas oppalaččat, jos sámi mánáidgárde- ja vuoddoskuvlafálaldagas ii leat dohkálaš kvalitehta. Hástalussan lea sámegielat oahpaheddjiid váilvuohta, erenoamážit julev- ja máttasámi guovlluin.

Kvalitehta mánáidgárde- ja oahpahussuorgis sorjá máhttoovddideamis fealtta siskabealde. 2012 evaluerenraporttas Máhttoloktema 2006 sámi birra, bohtá ovdan ahte sullii 80 % ohppiide hálddašanguovllu sisk-

kabealde geain lea davvisámegiella, lea álkimus lohkat dárogiela ja ahte dušše 18 % almmuhit ahte čállet sámegiela buorebut go dárogiela. Dát čájeha ahte lea dárbu dutkat giellaoahpahusa ja metodihka kvalitehta ja didaktihka alit oahpu siskkabealde. Dárbbášuvvo maiddái mánáidgárde- ja skuvladutkan mii sáhtta addit máhtu das makkár doaibmabijuid berrešii álggahit buoridan dihte gelbbolašvuoda sámegielas, maiddái gáiddusoahpahusas ja rávisolbmuidoahpahusas.

Dárbbášuvvojit ollu bargit geain lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuota sihke almmolaš ja priváhta surggiin. Dearvvašvuoda ja eallindilleiskkadeamit maid Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš lea čadahan, čájehit ahte sámiin dávjá leat gulahallanváltisvuodat dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid geavahettiin. Gielddalaš dearvvašvuodabálvalusas ferte leat máhttu sámi gielas ja kultuvrras buot dásiin ja gelbbolašvuota. Váilevaš máhttu sámi gielas ja kultuvrras fuonida sámi pasieanttaid bálvalusfálaldagaid. Gielddain sámegiela hálddašanguovllus lea erenoamáš ovddasvástádus sámegielat bálvalusaid fállamis.

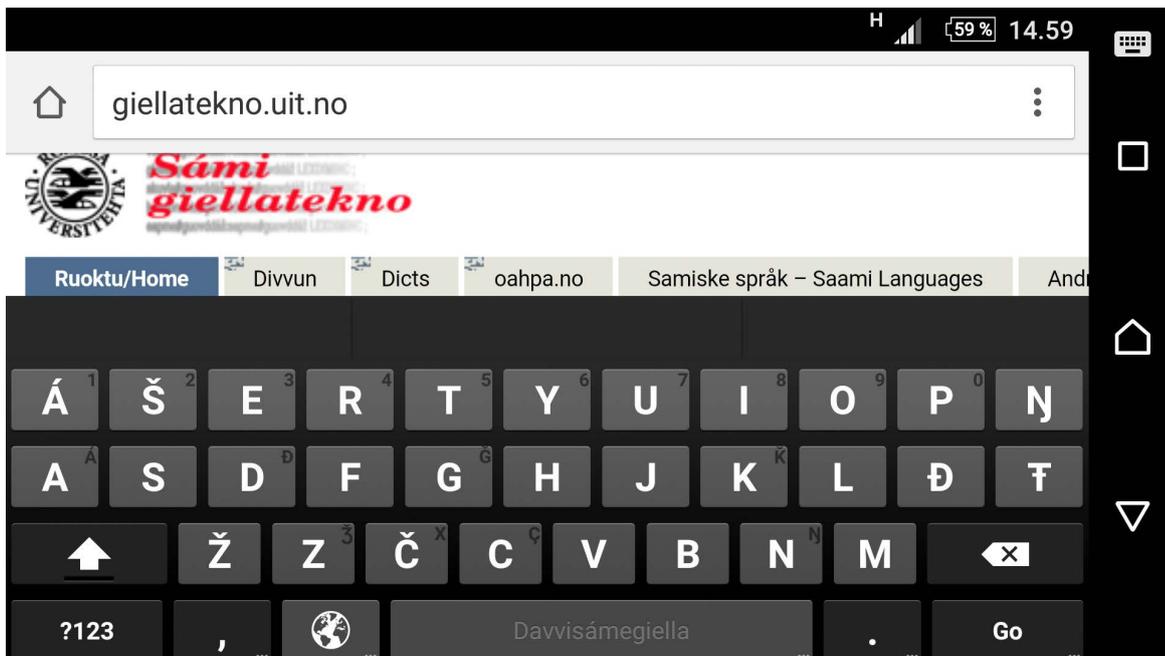
Dalle go ii leat vejolaš bálvalit sámi álbmoga sámegiellii almmolaš bálvalusaid oktavuodas, ferte dulka geavahuvvot. Hástalussan lea go ii leat buresdoaibmi dulkonvuogádat. Sámi dulkaoahppu ii gávdno, ja lea dárbu ahte dat ásahuvvo – maiddái oahppofálaldat sámegiela-eangalasiela dulkkaide.

Sámegiela nannema dihte fertejit šaddat eanet giellageavaheaddjit. Sámediggi lea ruhtadan viđajagaš prográmma «Kvalifiseren- ja rekrutterenprográmma sámegielas alit oahpus», Sámi allaskuvllas. Prográmma ulbmilin lei kvalifiseret studeanttaid geain ii leat sámegiella sámi alit ohppui. Raporta 2014 muitala ahte 491 studeantta serve prográmmii jagiin 2009–2014. Sin gaskkas leat 360 čadahan dan ja ceavzán eksámena. Sámi allaskuvla lea prográmmaáigodagas ovttas bargan 10 sámi giella- ja kulturguovddážiin. Sámediggi oaivvilda ahte vásihusat

prográmmas čájehit ahte álohii galggašii gávdnot fálaldat mii sáhtta kvalifiseret studeanttaid geain ii leat sámegiella sámi alit ohppui. Dát studeanttat leat resursan maiddái eará alit oahpu siskkabealde, danne go dat leat mielde deavdimin sámi giellamáhtu dárbbuid fágaolbmuid ektui almmolaš ja priváhta bálvalusain. Prográmma vásihusaid ferte viidáseappot joatkit stáhta ruhtademiin dábalaš oahppofálaldagas iešguđetge sámi guovlluin, áinnas ovttasbargguin sámi giella-guovddážiiguin.

Váillahuvvo dutkan vuodđun Sámedikki ja ráđđehusa giellasuodjalanpolitihkkii. Servodatdutkan mas giella lea guovddážiš ja giellasosiologalaš dutkan sáhttet leat deatlaččat jos galgá diehtit makkár doaibmabijut leat ulbmillaččat giellasuodjaleamis. Unnán lea maiddái dutkojuvnon dat movt giella lea rievdan. Statihkкалаš ávdnasat vuodđun sámi giellaálgagiidda leat boarásmuvvagoahtán, dál lea eahpesihkar man ollugat hállet sámegiela go geahččá álbmoga ollilaččat iige dušše skuvlageatnegas agis. Váillahit sihke kvantitatiivvalaš ja kvalitatiivvalaš dutkama sámi giellamáhtus. Kvalitatiivvalaš dutkan lea hástaleaddji, muhto dárbbášlaš jos galgá identifiseret makkár dássi sámi giellageavaheaddjiin lea. Dán dutkama submi sáhtta eanet beavttálmahttit doaibmabijuid sámigiela várás. Dárbu lea maiddái dutkat sámi girjjálašvuoda ja verbála sámegiela.

Eaktun sámi giellageavaheami bisuheapmái ja viidásetovddideapmái lea, ahte gávdnojit odđáiigásaš teknologalaš veahkkeneavvut mat doibmet beaivválaš giellageavaheamis. Divvun ja Giellatekno, Sámi giellateknologijaguovddáš, Norgga ártalaš universitehtas dahket deatalaš barggu teknologalaš čovdosiid ovdánahttimiin sámegiela oahppamii ja geavaheapmái. Prošeavttain Divvun ja Giellatekno lea innoavatiivvalaš giellateknologalaš ovddideapmi guovddážiš, ja dat ovddidit cealkemeahtun deatalaš reaidduid dálá áiggi ja boahteáiggi sámi giellageavaheapmái.

Giellatekno guovddáš UiT ártkalaš universitehtas lea earret eará hápmen Sámegeielat boallobeavddiid.
GOVVEN: ŠEARBMAGOVVA

Butenschøn-lávdegoddi evttohii raporttastis ahte ásahuvvošii sierra prográmma sámi giel-ladikšumii Norgga dutkanráđi vuolde. Sáme-diggi lea ovttaoavilis lávdegottiin das ahte lea dárbu liigeaŋgiruššamiidda sámegeielas, ja ahte ásahuvvo sierra prográmma dan várás. Daid ekonomalaš rámmaid siskkabealde mat dutkanráđi sámi prográmmas leat, ii leat vejolaš vuoruhit sámegeiela erenoamá-žit. Danne livččii sierra sámi giellaprográmma Norgga dutkanráđis deatalaš gaskaoapmi sámegeiela nannemis. Prográmma bokte sáh-tášii earret eará bidjat fokusa lingvistihkalaš ja sosiolingvistihkalaš dutkamii. Sámediggi eaktuda ahte dákkár prográmma sisdoallu mearriduvvo konsultašuvnnaid bokte Norgga dutkanráđi ja Sámedikki gaskka.

Mihttomearit:

- Gávdno fáldat alit oahpu siskkabealde mátta-, julev- ja davvisámegielaingv- oahpu rájes gitta doavttirgráda dássái
- Gávdno sosiolingvistihkalaš dutkan

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte áiggiis áigái gávdno oahppofáldat álgodási rájes doavtter-grádadássái mátta-, julev- ja davvisámegielaingv-
- Váikkuhit dan ahte ásahuvvo sámi dul-kaoahppu
- Váikkuhit dan ahte dat suorggit dutko-juvvojit mat leat deatalaččat politihkalaš mearrádusaide barggus sámi geielaid nan-nemiin – sosiolingvistihkalaš dutkan
- Bargat dan ala ahte ásahuvvo prográmma sámegeiela várás
- Bargat dan nammii ahte ásahuvvojit sti-pendiáhtavirggit masterdásis julev- ja lulli-sámi geielas. Dán dan dihte vai sámi geielat gaskaneaset olahit ovttradássásašvuoda.

3.2.2 Sámi kulturárbi, dáidda ja musihka mas mielde luohiti

Kultur- ja luondduárbi lea deatalaš ávnnaslaš vuodđu sámi kultuvrii kulturmuittuid, eatnadagaid, árbedieđuid ja resurssaid bokte. Sámi historjjá čálalaš gáldut leat unnán, ja eatnaša dain leat čállán earát go ieža sápmelaččat. Kulturárbi, nugo dat lea cieggan fásta ja luovos kulturmuittuin ja dasto báikkálaš muitalusain ja báikenamain, lea danne erenoamáš deatalaš máhttoresursa sámi ovdahistorjái ja historjái, religiovdnii, gillii, resursageavaheapmái, eanadatáddejumiide ja árbevieruide. Sámi ássanguovlu lea stuoris ja girjái, ja kulturárbi lea mánggadáfot seamás go oaidnit muhtun guovddáš ovttalárganvuodaid. Dát okto dahká máhttobuvttadeami sámi kulturárbbi birra hástaleaddji bargun.

Dasa lassin lea nu ahte máhttobuvttadeapmi sámi kulturárbbi birra eanaš dahkkojuvvo nationála stáhta rámmadahkosa siste, man oktavuodas sámi kulturárbi áddejuvvo báikkálaš dahje erenoamáš vuollejoavkun. Sámi historjjálaš oktilašvuoda oainnusmahttin ja deattuheapmi, ja sámiiid historjá guovddáš oassin guovllu ja riikka historjjás, hástala nationála historjjálaš máhttobuvttadeami. 1980 jagiid rájes buorránii dutkan ja oahppu sámi kultuvrra, historjjá ja ovdahistorjjá birra mealgat, vuosttažettiin Romssa universitehta bokte. Dás lea leamaš stuorra mearkašupmi, erenoamážit gelbbolašvuoda buorideapmái sámi museain ja sámi kulturmuittosuođjaleamis. Muhto dát ii vealtameahttumit leat institušuvdnan dahkkojuvvon nu ahte dat sihkarastášii barggu viidáseappot fievrredeami ja bisuheami universitehta- ja allaskuvlavuogadagas, ja hástalussan lea oažžut oahppoja dutkanfágalaš oktilašvuoda kulturárbefágaid siskabealde.

Sámi oaidnu iežas kultuvrii ja kulturárbái lea deatalaš kultuvrralaš identitehtii sámiiide okta álbmogin. Ovttabealat oaidnu olggobealde bidjá čanastagaid ja váikkuha maiddá dan movt sámiiid oidnet iežaset kultuvrra. Dat go muitala historjjáid Sámi birra majoritehta servodaga vuolggasajiin ja árvovuodas, sáhtá

njeaidit ja dahkat álkibun sámi kultuvrra, ja addit áddejumi ahte das lea dušše refleksiivvalaš árvu.

Dat go sámi historjjás ja kulturárbbis almolašvuodas váilu dohkkeheapmi ja máhttu, dagaha dan ahte sámi musea- ja kulturásahusain lea váttis olahit gosage stáhta bušeahttavuoruhemiin. Dávjá lea nu ahte ásahusat adnojuvvojit ovttabealádit báikkálaš doaimman. Sámedikki dievasčoahkkin meannudii čakčamánu 2015 prošeavtta «Báástede», mii lea vuosttaš stuorámuš máhčanprošeakta Norgga bealde Sámis. Suomas leat čadahan prošeavtta «Recalling Ancestral Voices – Sámi kulturárbbi máhcaheapmi». Báástede oktavuodas oaidnit konkrehta movt váilevaš ánggiruššan museasuorggis ja unnán fokus sámi kulturárbái lea dagaha dan, ahte sámi dávviriid eat beasa máhcahit nugo mii duodas háliidivččiimet. Stuorra dárbu lea oažžut dávvirmagasiinnaid, čájáhuslokálaid ja dohkálaš museavistiid, ja dasto resurssaid sámi kulturárbbi hálddašeapmái ja gaskkustepmái.

Museafágalaš ja dutkanfágalaš birrasiin lea ollu máhttu sámi kulturárbbi birra, dattetge hui ollu bihtáziid mielde. Dál ii gávdno stuorát sámi historjádagas mii livččii oktilaš, geasášii guhkes linjái ja bijašii sápmelaččaid riikkaid ja Davvi Fennoskandia historjái. Sámi historjámáhttu gáibida dihtomielašvuoda dáruiduhttimis ja dáruiduhttinpolitihkas ja dan váikkuhusain maŋŋá. Dárbu lea oažžut eanet máhtu dáruiduhttináigodagas. Dat bisttii badjel čuohte jagi, ja muhtun dutkit oaivvildit ahte dat bisttii 150 jagi. Máhttu sámi historjjá birra ferte buktojuvvot olámuddui sámi ja muđui álbmogii stuorát historjádahkosa bokte. Viiddis historjádagas sáhtášii čatnat oktii dan máhtu mii dál lea dušše bihtáziid mielde.

Oppalaččat lea dárbu nannet máhtovuodu sámi arkeologijias ja historjjás. Dát guoská erenoamážit guovlluide mat leat máttabealde Finnmárkkku. Plánat mat gusket viiddis historjádahkosii sáhtášedje dievasmahttit guovddáš máhttováilivuodaid.

Alit oahppu duojs. Dá lea čuoma faskumen. GOVVEN: SERGEY GAVRILOV

Proševttas «Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi visttiid identifiseren ja registren» lea čohkkejuvvon ja ain čohkkejuvvojit ollu dieđut sámi visttiid birra. Dát leat áidnalunddot dieđut mat duođaštit sámi historjja ja huksenárbevieruid miehtá sámi guovllu. Dáid dieđuid dutkan sáhtášii buktit ođđa máhtu sámi huksenárbevieruid, ássandábiid ja visttiid ja eallinvuogi birra. Dát fealta lea unnán dutkojuvvon sámi guovlluin.

Sámi musihka, dáidda ja duodji ovddastit dávjá Sámi sis- ja olgoriikkas, ja leat sámi kultuvrra dovdomearkan. Alit oahppu ja dutkan sámi duojs, musihka, dáidaga ja kultuvrra siskkabealde lea guovddáš gaskaoapmi sámi ávnnaskeahkes kulturárbbi suodjaleamis ja viidáseappot ovddideamis. Dál gávdnojit oahppofálaldagat ja dutkan dáin fágain, muhto lea dárbu daid viidáseappot ovddidit ja nannet – erenoamážit sámi árvvuid ja sámi kulturmearkkaid ektui, ja siskkabeale perspektiivvain.

Sámi kulturárbi lea deatalaš sámi álbmoga kultuvrralaš identitehtii. Dáláš servodagas, gos ollugat ásaiduvvet čohkkebáikkiide ja gávpogiidda ja bearašstruktuvara rievdá, leat mánáidgárddit ja vuodđooahpahus kulturárbbi gaskkustanarenan deataleappot go goassige ovdal. Dat go váilot bargit geain lea gelbbolašvuolta sámi kulturárbbis dagaha ahte sámi kultuvrralaš identitehta geano-huvvá oktiibuot go geahččá. Dát guoská maiddá sámi vuoiŋgalašvuhtii mii lea oassi jaskadis kulturárbbis man birra ii leat čállojuvvon. Dán vuoinnalašvuodas dahje jurddašanvuogis lea čiekŋalis oktavuolta sámi gillii ja kultuvrii, ja oasit ovdal risttalašvuoda vuoinnalašvuodas ellet ain.

Sámi girkoallin lea deatalaš oassi ollu sámiid eallimis. Dan geažil lea dárbu ahte Norgga girkus ja eará girkoservodagain leat olbmot geain lea giella- ja kulturgelbbolašvuolta. Norgga girku strategijaplánas sámi girkoallima várás daddojuvvo kapihttalis

5.2 Dárbu sámi giella- ja kulturgelbbolaš-

vuhtii, ahte hui deatalaš mihttomearri lea rekrutteret eanet olbmuid geain lea sámi giella ja/dahje kulturgelbbolašvuohta girkolaš oahpuide ja bálvalusaide.

Sámi kulturárbbis ja sámi dáidagis ja musihkas lea lunddolaš sadji alit oahpus ja dutkamis. Áiggi mielde lea Sámi allaskuvlla ovddidan fáldadaga duojis gitta masterdási rádjai. Váilu dán lágan fáldat sámi dáiddafágas ja sámi musihkas, maiddá juogamis. Davvi universitehtas (mii ovdal lei HINT) lea dál juoiganfáldat guovddážiis. Sámediggi oaivvilda ahte Sámi allaskuvllas berrešii leat oahppofáldat sámi dáiddafágas ja sámi musihkas ja juogamis bachelor dási rájes gitta doavttergráda dássái.

Jos galggaš juksat mihttomeari sámi kulturárbbi, dáidaga ja musihka máhttoovddideamis ja gaskusteamis, de eaktuda dat viiddis ovttasbarggu oahppo- ja dutkanásahusaid gaska nu ahte lea vejolašvuohta ávkkestallat gelbbolašvuođain ja kapasitehtain buoremusat ávkin sámi servodahkii.

Mihttomearri:

- Sámi kulturárbbis, dáidagis ja musihkas lea nana ja diehttelas sadji alit oahpus ja dutkamis.

Strategiijat:

- Váikkuhit sámi kulturárbbi ja kulturhistorjjá dutkama nannema.
- Váikkuhit sámi kulturmuittuid dutkama nannema, maiddá sámi huksenárbbi.
- Bargat dan ala ahte ásahuvvo sámi dáiddafágalaš akademiija.
- Bargat dan ala ahte ásahuvvo sámi musihkkafágalaš akademiija mas mielde maiddá luohiti.
- Bargat dan ala ahte sámi kulturmáhttooahput ovddiduvvojit ja fálluvvojit mángga iešguđetge oahppoásahusain.
- Bargat dan ala ahte ásahuvvo dutkan- ja gaskkustanprográmma čoahkis sámi historjjádahkosa várás mas maiddá dáruiduhhtinhistorjá lea okta eanet fáttáid gaskkas.

3.2.3 Biras, resurssat ja ealáhusat

Sámi árbediehtu lea ovddiduvvon sápmelaččaid ja sámi báikegotti oktasaš vásihusaid mielde čuđiid jagiid.

Nationála lánkaaddima bokte ja riikkaidgaskasaš šiehtadusaid bokte lea areála ja birashálddašeami árbediehtodoaba bures cieggan. Riikkaidgaskasaččat lea árbediehtu dohkkehuvvon vuodđomáhttu politihkalaš mearrádusaide. Sámi allaskuvlla raporttas «Raporta/2-2015 Árbediehto-guovddáš. Evttohus hukset sámi árbediehtoguovddáža», cuiggoduvvo juo dohkkehuvvon máhttoprinsihpaid váilevaš implementeren hálddašanvuogádagas.

Sámiráđđi ja eará álgoálbmotororganisašuvnat leat aktiivvalaččat bargan oazžut árbedieđu luonddudiehtaga deavddan almmolaš hálddašeamis. Sámi árbedieđus lea hástalus dan go ii álo oáččo seamma ipmárdusa iige dat adnojuvvo seamma deatalažžan go dieđalaš máhttu. Dát dagaha dan ahte árbediehtu hárvve geavahuvvo máhttovuodđun mearrádusaide mat leat deatalaččat álgoálbmogiid ovdáneapmái ja boahtteáiggi eallimii. Dattetge gávdnojit ovdamearkkat dasa ahte árbediehtu geavahuvvo luondduresurssaid hálddašeamis, earret eará guollebivdoregulereimis.

Ovdamearkka dihte lea luonddudieđa dego oppalaččat gustojeaddji go lea luonddudiehtaga máhtu birra, vaikko dat lea maid báikkálaš ja dávja huksejuvvon garžžes vásihusvuodu ala. Árbediehtu lea dasto deatalaš lassi dáláš máhttui mii lea ávkkaš sámi guovlluid viidasit ovdáneapmái ja hálddašeapmái, erenoamažit gusto dát Finnmárkkulága čuovvoleami oktavuodas ja nugo riddoavádatplána areálaproseassain. Dát dimenšuvdna ferte dasto deattuhuvvot alit oahpahasas ja dutkamis.

Sámediggi lea juolludan ruđa Sámi allaskuvllii duodaštit ja gaskkustit árbedieđu. Árbediehtoprošeavttat mat leat loahpahuuvvon, leat buoridan Sámi allaskuvlla gelbbolašvuođa nu ahte dat dál sáhttet fállat oahpu árbe-

Árbevirolaš máhtu báddemin. GOWVEN: SERGEY GAVRILOV

dieduin. Dáid proševttaid vuodul sáhttet dál fállat oahpahusa árbediedus. Bistevaš sámi árbediehtoguovddáža ásaheami ferte vuđolaččat čielggadit. Sámediggi áigu oktiiráđiin Gielda- ja ođasmahttindepartemeanttain váikkuhit ahte sámi árbediehtoguovddáš ásaheami. Sámediggi áigu ságastallama bokte Sámi allaskuvllain, Sámi arkiivvain ja sámi museaiguin ja kulturinstitušuvnaiguin árvvoštallat guovddáža servodatdoaimma, ja movt kártema, vuogádahttima ja gaskkusteami bokte sáhtta sámi árbedieduid gozihit.

Arktis lea okta geopolitihkalaš guovlu gos gearaldat resurssaid ávkástallamis lea las-

san, ja dát regioidna orru leamen olles máilbmái deatalaš. Seammás vásiha regioidna mearkkašahtti dálkkádatrivdamat. Sihke areálasabahkkemat ja dálkkádatrivdamat čuhcet álgoálbmogiid árbevirolaš ealáhusbargguide. Ollu álgoálbmotservodagain ii leat kapasitehta dahje ekonomalaš doaibmafriddjavuohta dustet dáid rivdamiid iežaset eavttuiguin ja fidnolaš vuogi ektui. Eiseválddiin ja eará aktevrrain dat lea searvahan ja váikkuhan ovddasvástáduš.

Boazodoalus leat vásihusat ja gelbbolašvuohta areálageavaheami ja hálddašeami ektui, mii lea hui deatalaš almmolaš plánema

oktavuođas. Deatalaš lea ahte dát máhttu buktojuvvo olámuddui dutkama ja čielgga-deami bokte.

Ovdamearka boazodoalus čájeha ahte lea deatalaš ahte eiseváldiin ja eará aktevrrain lea máhttu ja gelbbolašvuohta álgoálbmogiid birra dain guovlluin gos sii doibmet, ja ahte ášahuvvojit prosedyrat mieldeváikkuheami birra plánemis, mearrádusain, hálddašeamis, bearráigeahččamis ja nu ain, riikkaidgaskaš álgoálbmotrievtti ektui.

Boazodoallu, ovttas guolástemiin ja eanandoaluin lea árbevirolaččat leamaš deatalaš vuodđun sámi kultuvra bisuheamis. Ealahusat leat leamaš ekologalaččat gánnahtti ja dávjá leamaš lotnolasealahussan, lassí sisabohtun. Dát ealahusheiveheamit mat dárbbášit ain ollu areálaid adnojuvvojit álbmot- ja čálgoovdaneami headušteapmin, masa gullá mobilitehta ja astoáigedoaimma lassáneapmi, vuodđostrukturhuksen, bieggamillóálggaheamit, guollebiebmanálggaheamit ja ruvkeplánat.

Demográfalaš ovdáneapmi, ja stuorra nupástusat ealahusstrukturras sámi guovlluin, hástalit Sámedikki árvoštallat iešguđet bargomálliid boahhteáigásaš ealahusovddideapmái. Dál mii berret geahčadit dárki-leappot sierra sámi innovašuvdnamálla mii lea vuodđuduvvon ođđajurddašeapmái regionála innovašuvdnavuogádagaid ektui, ja mii váldá vuhtii kultuvrra, geografii ja ealahusstrukturra. Dán barggus ferte digáštallat sihke teorii ja geavada, ja eará álgoálbmogiid vásáhusaid. Dáinná lágiin sáhtta Sámediggi leat ovdalis ovdáneamis, ja sáhtta leat eaktudeaddjin go guoská makkár gelbbolašvuođa ja dutkandárbbu sámi guovllu boahhteáiggi ealahusat dárbbášit. Okta dain dutkandárbbuin mii boahá čielgasit ovdan dán áigge, lea dárbu ealahusdutkanii mii guoská smávvilbuvttadeaddji ealahusaide ja lotnolas- ja oasseáigeealahusaide sámi guovlluin.

Boazodoallofága várás ii leat dál ollesárvošaš akademiija. Sámi allaskuvla fállá bache-

lora boazodoallofágas. Boazodoallofága rasttilda dakkár fágaid go ekonomii ja, servodatplánema, kulturfága, giela, árbedieđu ja biologii ja. Dárbbášuvvo dutkanvuđot boazodoallofágalaš oahppofálaldat master- ja doavttirgádadásis.

Manimus jagiid lea leamaš našuvnnalaš fuomášupmi dan rollii mii dáidagis ja kultuvrras sáhtta leat árvoháhkama ja ealahusovddideami ektui. Sámi guovlluin lea kultuvra ja mátkeealahus ealahussuorgin ahtanuššan manimus jagiin. Sámi kulturealahusat ja mátkeealahusat čuožžilit go kultuvra, identitehta ja ealahus deaivvadit. Dat leat vuodđuduvvon kultuvrralaš buktagiidda mat mángga dáfus leat oassin oktasaš sámi kulturárbbis. Dat bidjá stuora gáibádusaid dasa ahte aktevrrat fuolahit sámi kultuvrra albma ja luoh-tehahtti vuogi mielde.

Sámi kulturealahusain ja mátkeealahusas lea vejolašvuohta ovdánit ođđa ealahussan sámi servodagas. Deatalaš eaktun lea dat ahte sápmelaččat ieža ovddidit dáid ealahusaid. Jus galggaš lihkestuvvat ealahusaid ovddideamiin, de gáibiduvvojit nana sámi fitnodagat mat váldet atnui daid vejolašvuodaid mat leat sámi kultuvrras go galget ovddidit iežaset doaimmaid. Kulturealahus- ja mátkeealahussuorggis dárbbášuvvo eanet gelbbolašvuohta fitnodatjodiheamis ja fitnolaš buvttavodddideamis.

Dálá ođđaággi máilmmis lea máhttu ealahushutkamis ja innovašuvnnas áibbas dárbbášlaččat ealahusovddideapmái. Ealahushutkan alit oahpahusas sáhtta dagahit ahte šaddá eanet beroštupmi ealahushutkamii ja oahppiidfitnodagaide vuodđooahpahusas. Šaddá stuorát vejolašvuohta ahte nuorat álggahit iežaset fitnodaga go leat oassálastán dakkár oahpahussii.

Norgga ártalaš universitehtas lea sihke Finnmarkkufakultehtas ja humaniorafakultehtas, servodatdutkanis ja oahpaheaddjioahpahusas, oahpahusfálaldat sihkemátkealahusas ja ealahushutkamis álgoálbmotguovlluin. Davvi universitehtas lea dutkanbiras

ealáhushutkama fágasuorggis mii beaggá maiddá riikkaidgaskasaččat. Sámi dimenšuvdna dutkanfágalaš bargguin dáin fágasurggiin lea dattetge ain uhcci ja dárbbáša eanet fuomášumi. Eanet máhtu sámi kultur-ealáhusa ja mátkeealáhusa birra dárbbášuvvo go galgá dáid ovddidit ođđa ealáhussan sámi servodagas. Earenoamážit go lea sáhka kommersialiseremis sámi kultuvrra ja historjjá vuodul. Alit oahpahas dárbbášuvvojit sierra fálaldagat earenoamážit sámi mátkeealáhusa várás.

Mihttomearit:

- Gávdno dutkan vuodđun dasa ahte seailuhit ja ovddidit sámi árbevirolaš ealáhusaid
- Gávdno dutkan vuodđun ealáhusovddideapmái sámi guovlluin
- Sámi árbediehtu lea oassi luonddudiedálaš dutkamis sámi guovlluin

Strategiijat:

- Váikkuhit nannet dutkama areálageavaheamis ja arealahálddašeamis sámi guovlluin
- Váikkuhit inkorporeret árbedieđu alit oahpahussii ja dutkamii
- Ovttas guoskevaš aktevrraiguin váikkuhit eanet dutkama sámi ealáhussain ja ealáhushutkamis
- Váikkuhit dan ahte ráhkaduvvo dutkanvuodot innovašudnamálla sámi ealáhushiveheapmái

3.2.4 Riektedilit

Gažaldat sámi eana- ja čáhcevuogiatvuodaid birra lea leamaš deatalaš eaktun ođđáiigi sámepolitihka ovdáneapmái.

Konsultašuvvnaide lassin dan ektui ahte olahit friija miehtama dieđuid vuodul, leat eana- ja resursavuogiatvuodat geađejuolgin álgoálbmogiid riikkaidgaskasaš riektivuodui, ja nu maiddá sámi vuogiatvuodaid ovdáneapmái ja hábmemii. Gažaldagat das ahte guđe vuogiatvuodat leat sápmelaččain eatnamiidda ja resurssaide ja das ahte maid

mielddisbuktá dakkár vuogiatvuodaid geatlaš dohkkeheapmi, leat dávjá riidovuložat.

Áššečuolmmat mat čatnasit eana- ja resursavuogiatvuodaide guoskkahit deatalaš beroštumiid identitehtii, birgenláhkái ja ekonomalaš ovdáneapmái, ja leat dakkár beroštumit mat leat ruossalágaid organisašuvvnaeallimiin, báikegottiiguin ja ealáhusaiguin. Viidáseappot mearridit dát beroštusat unnit eanet sámi almmolašvuoda ja Norgga politihkalaš vuogádaga gaskavuodaid.

Máhttu sámi riekteipmárdusa, boares vieruid, eaiggátdiliid ja eanan- ja resursageavaheami birra leat deatalaččat go galgá čielgadat riektedilálašvuoda ja dulkot ja hábmet lágaid. Viidáseappot addá dát vuodu ja láidestusaid dasa mo almmolaš eiseválddit hálddašit plána-, suodjalan- ja huksenlágamii váikkuha sámegeala, kultuvrra ja servodateallima gáhttema ja ovddideami.

Dutkama ja alit oahpu sámi riektedilálašvuodaid birra lea ain dárbu ovddidit, maiddá dan dihte vai riikkaidgaskasaš riekteovdáneapmi konkretiserejuvvo nationála lágaid čuovvoleami várás ja duopmostuoluid riektageavaheami várás ja almmolaš hálddašeami várás.

Mihttomearri:

- Gávdno dutkan sámi riektedilálašvuodaid birra mii addá máhtu sámi riekteipmárdusaid, boares vieruid, eaiggátdiliid ja eana- ja resursageavaheami birra

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte nannet sámi riektediliid dutkama
- Bargat dan ala ahte álggahuvvo masteroahppu oamastanfágas mii fátmasta sámi riektediliid
- Bargat dan ala ahte máhttu sámi kultuvrra, oamastanhistorjjá, riektehákama ja boaresvirot vuogiatvuodaid birra lea oassin vuodđogelbbolašvuodas buot eananjuohkinduopmáriid oahpus

3.2.5 Sámi almmolašvuotta

Gasku 1980 jagiin lea hábmejuvvon ođđa sámepolitihkka ja sámi almmolašvuotta masa gullet ásahusat, organisašuvnnat, belodagat ja media mat ovdánahttet ja hábmejit oainnuid politihkalaš áššiin.

Sámediggi lea guovddášásahus dán ođđa sámi almmolašvuodas. Ođđaáigásaš sámepolitihkas lea ollu sáhka etnolašvuoda dimenšuvnna ásaheamis lágalaš institušuvnnalaš rámmaid siste válddi čađaheami várás. Ođđaáigásaš sámepolitihka hábmen ja ovdideapmi dáhpáhuvvá politihkalaš, geografaš ja historjjálaš mearkkaid ja struktuvrraid vuodul. Norggas dat dáhpáhuvvá ovtadatstáhta rámma siskabealde, mii lea stuoris, nanus ja olámuttus. Historjjálaš sosiála lihkadusaid, maiddá sámelihkadusa, lea ollu báidnán politihkka ja dat leat bivdán stáhta váldit stuorát ovddasvástádusa. Dát stáhtavuohki lea addán eaktodáhtolaš organisašuvnnaide guovddáš sámi almmolaš politihka ja čálgostáhta hábmemis. Danne adnojuvvo Norga riikkaidgaskasaš oktavuodas hui «stáhtaustitlaš» servodahkan gos beroštupmiorganisašuvnnain lea iešheanalášvuotta ja integrašuvdna erenoamáš seaguhussan politihkalaš vuogádagas. Dát lea dakkár servodatvuohki mii bidjá ollu eavttuid movt sámit ja stáhta deaivvadit, ja dasa makkár vejolašvuodát ja ráddjehumit leat sámi almmolašvuoda ovdideamis.

Seammás go Norgga politihkalaš stivrenvuogádat bidjá deatalaš rámmaid sámi almmolašvuoda ovdideapmái, lea sámepolitihkka ollu ovdánan riikkaidgaskasaš riekteovdaneami bokte. ON-vuogádaga fuomášupmi ja bargu rievttálaš standárddaid ovddidemiin stáhtaid geatnegasvuodaide álgoálbmogiid ja minoritehtaid ektui stivre danne ollu movt sámepolitihkka sáhtá ovddiduvvot. Máhttu movt riikkaidgaskasaš riektenjuolggadusat ja stáhtalaš stivrenvuogádagat váikkuhit ja ovttas doibmet sámi almmolašvuoda ovddideami ektui, lea deatalaš bealli sámi servodatdigaštallamis.

Sámediggevuogádat lea oppa áiggi ovddiduvvon dan rájes go dat ásahuvvui 1989:s. Organiserejuvvon oaiviliid ja beroštumiid buktin sámi siviilaservodagas Sámediggái lea guovddášis luohttámuša ja legitimizehta ovdideamis ásahussii. Dasto sáhtá dadjat ahte bálvalusaid addimis ja buriin bohtosiin Sámedikkis sámi servodahkii lea maiddá stuorra mearkkašupmi vuogádaga legitimizehtii. Ovdáneapmi mii nuppe beales sáhtá čájehit Sámedikki institušuvnnalaš profesionaliserema, man oktavuodas sámi siviilaservodaga aktevrrat gáržžet leat ovdánahttan iežaset, ja nuppe beales fas čájeha ahte Sámediggi unnán ovdána árjjalaš bálvalusaddimis Sámedikkis sámi servodahkii, mii sáhtá buktit Sámediggái ja dieinna lágiin olles sámi almmolašvuotii oppa áiggi stuorát legitimizehtavuordámušaid.

Deatalaš aktevrrat sámi almmolašvuodas leat sámi ja dáža mediat. Sámi journalistaoahppu lea leamaš deatalaš journalistaid rekruiteremii mediafitnodagaide ja almmolaš ja priváhta suorgái. Dasa lassin lea oahppu váikkuhan journalistalaš fágabirrasa ahtanuššama, maiddá álgoálbmotjournalistihkas. Mediat váikkuhit sihke sámi ja dáža servodaga. Danne lea dárbu dutkat dan mii earret eará attášii máhtu sierra mediaid mearkkašumis sámi servodatovddideapmái, ja maid mediat mearkkašit sámi giela ja kultuvrra stáhtusii majoritehtagiela ja -kultuvrra ektui. Maiddá media geavaheami riikkaidgaskasašvuotta ja mediadábiid rievdan sámi servodagas leat miellagiddevaš mediadutkanfáttát.

Máhttu dan birra makkár eavttut sámi almmolašvuodas leat, ja makkár válljemiid ja vuoruhemiid dat dahká, leat deatalaččat sámepolitihka hábmemii jagiin mat bohtet. Dán oktavuodas lea deatalaš buhtastahttit movt ásahusat ja servodat lea ovdánan sámiide dan njealji riikkas gosa sii gullet. Dattetge lea maiddá dárbu čađahit buhtastahtti dutkama eará álbmogiiguin mat doibmet eará politihkalaš vuogádagain. Máhttu sámiid politihkalaš

Mediat leat dehálaš oasis Sámi álmolašvuodas. GOVVEN: JAN ROGER ØSTBY

searvamis ja doarjumis sámediggeválggain lea dán oktavuodas vealtameahtun deatalaš. Danne lea stuorra dárbu čadahit sámediggeválggaid vuogádatlaš válgadutkama. Dákkár dutkan dahkkojuvvui vuosttaš gearddi 2005 válggaid oktavuodas. Dat ruhtaduvvui dalle Norgga dutkanrádi sámi dutkanprográmma bokte. Jagi 2009 válggaid ektui lei Sámediggi juolludan ruðaid, maid departemeanta erenoamážit juolluda dán lágan dutkamii fáladatgilvvu vuodul. Sámediggeválggaid iskademiid ruhtadeapmi jagi 2017 válgga rájes ferte biddjojuvvot Sámedikki rámmabušehttii sihkarastin dihte dárbbalaš einnotahtti- vuoda ja ahte sámediggeválggat vuogádatlaččat dutkojuvvojit.

Mihttomearri:

- Sámi almmolašvuoda ja sámediggeválggaid dutkan lea gávdnamis

Strategiijat:

- Bargat sámi almmolašvuoda dutkama nannemiin, maiddái buohtastahttit dutkama diliin ja ovddidemiin Suomas, Ruoŋas ja Ruoššas
- Bargat sámediggeválggaid vuogádatlaš dutkamiin

3.2.6 Dearvvašvuoha

Dárbbášuvvo máhttu sámi servodatdiliid, sámi giela ja kultuvrra birra jus áigu váikkuhit sámi álbmoga dearvvašvuoda positiivvalaš guvlui. Dán lágan máhttu lea maiddái eaktun bálvalusaid buori kvalitehtii, ja dárbbášuvvo pasieantasihkarvuoda goziheapmái. Go váilu máhttu sámi giela ja kultuvrra birra dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain, de dat dagaha maiddái dan ahte sámi pasieantta eai jovssa bálvalusaid.

Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, SDDG, ásaheami 1990:s, man ulbmilin lea dutkat ja gálgat dearvvašvuoda ja eallindil- leálgan čuolmmaid sámi álbmoga gaskkas. Guovddáš lea maŋŋá ásaheami čadahán dearvvašvuoda- ja eallindilleiskkademiid sámi guovlluin Norgga bealde, ja lea maiddái árijalaččat váikkuhan sámi dearvvašvuoda- dutkiid rekrufterema ja oahpu. Dán bokte leat ovdánahttojuvvon oahput dávdailbmama ja riskafaktuvrraid birra sámi álbmoga gaskkas.

Dearvvašvuodadoaimmahat Dearvvašvuoh- ta Davvin, mearridii 2011:s čielggadit «Sámi dearvvašvuodapárkka» dainna ulbmilin ahte čohkket ja ovttahttit viiddis dearvvaš- vuodašágalaš birrasa, mas vuolggasadjin lea

SANAG – Sámi nationála gealboguovddáš – psyhkalaš dearvvašvuotta ja gárrendikšu ja Sámi spesialistaguovddáš. Áigumuššan lea čohkket sierra bálvalusaid sámi álbmoga várás, earret eará psykiátriija, gárrendivššu, somatihka ja dutkama. Jurdda lea maiddá ahte Sámi dearvvašvuodapárka nannešii ja huksešii fágabirrasiid, ja váikkuhivčče dan ahte fágaolbmot ožžot oahpu.

Dearvvašvuoda- ja eallindilleiskadeamit maid Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš lea dahkan, čájehit ahte eai gávdnojit vuogádatlaš erohusat dearvvašvuodas sámi álbmoga ja muđui eará álbmoga gaskkas seamma geográfalaš guovlluin. Sámi álbmogis lea dattetge nugo Davvinorgga álbmogis ge, muhtun sajiin heajut dearvvašvuotta go gaskamearálaččat álbmoga gaskkas Norggas. Vaikko ollu dearvvašvuoda hástalusat leat ge seammaláganat, de gávdnojit dattetge suorggit ja fáttát maid lea dárbu eanet dutkat vai oččošeimmet buoret máhtu sámiid dearvvašvuoda ja eallindiliid birra. Dát guoská psyhkalaš dearvvašvuottii oppalaččat, iešsorbmemii ja fáhkka jápmimiidda, veahkaváldái lagaš oktavuodain, eallindilledávddaide nugo sohkarváldi 2, bálvalusfálaldagaide sámi pasieanttaid várás ja fuolahusdutmii mas mielde mánáidsuodjalus. Go guoská veahkaváldái lagaš oktavuodain, de lea dat dakkár fáddá mii guoská ollu servodatsurggiide. Gieskat almmuhuvvon Sámi dearvvašvuoda dutkama dutkan čájeha ahte sámi nissonolbmot dieđihit ahte lea eanet juohkelágan veahkaváldi, sihke emošonealla, fysalaš ja seksuála veahkaváldi, go buohtasttá muđui álbmogiin. Dát gávdnosat čájehit ahte suorggi lea eanet dárbu dutkat.

Sámi servodagas leat stuorra hástalusat árbevirolaš sámi ealáhusaid siskkabealde. Árbevirolaš ealáhusaide čuhcet sakka bahkkemat muđui servodaga beales. Areáladuohtadeamit, olggobealde ja siskkabealde lea gilvu resurssaid ja areálaid alde, boraspireválttisuotta, dadistaga rievdan rámmaeavttut ja miellaguottut ealáhusaide leat hástalusaid searvvis. Dát bealit váikkuhit fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuottii. Doallit vásihit ahte leat

oppa áiggi huššadilis ja balus iežaset ja ealáhusa boahtteáiggi dihte. Lea lossat go ohpihii ferte bealuštit ealáhusa vuoigatvuodaid, ja das leat viehka stuorra váikkuhusat dolliid dearvvašvuottii. Mánát ja nuorat geain lea bearašoktavuotta boazodollui gártet eanemusat gillát. Orru maiddá nu ahte ealáhusa fuones beaggin medias ja muđui servodagas, lea sivvan givssideapmái ja vealaheapmái. Dát áššečuolmmat eai ohcaluvvo oppalaš álbmotdearvvašvuoda barggus, ja fáttá lea stuorra dárbu duodaštit máhtuin.

Sámi álbmogis leat stuorát gulahallanválttisuoddat dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain go majoritehta álbmogis. Jos sámit galget oažžut ovttárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa, de ferte bálvalusas leat máhttu ja gelbbolašvuotta sámi gielas ja kultuvrras buot dásiin. Fálaldaga kvalitehta ii galggašii leat sorjavaš ovttaskas olbmo erenoamáš gelbbolašvuodas dahje beroštumis sámi gillii ja kultuvrii – ja ovttaskas sámi bálvalusdárbašeaddji maid ii galgga ieš dárbašit muitalit makkár lámččojuvvon dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid dárbaša. Sámedikki vuorasiidráđđi ja Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lándegoddi (SáNul) leat čoahkkimis ráđiin nannosit deattuhan dárbbu dasa ahte sámi perspektiiva galgá sajáiduvvot buot dearvvašvuodafágalaš oahpuide. Vuorasiidráđđi lei maiddá fuolas das go dearvvašvuodasuorggis váilu gelbbolašvuotta sámi árbevirolaš álbmotmedisiinnas. Sii váillahedje dutkama sámi álbmoga mentála veajuiduhttimis maŋŋá go čuohtejagiid leat gillán rasmma ja mentála vearedaguid, man oktavuodas dáruiduhttinpolitihkka lea váikkuhan sámi álbmoga dearvvašvuoda dillái Norggas.

Maŋga árvalusa čujuhit erenoamážit ahte dárbašuvvojit buohccidivššarat geain lea giella- ja kulturgelbbolašvuotta. Vuorasiidráđi mielas lei dát erenoamáš deatalaš danne go sii oaivildit ahte sámi vuorasolbmot ja erenoamážit sámi demeansaolbmot, dál eai oaččo ovttárvosaš ja heivvolaš fálaldaga. Vejolašvuotta beassat geavahit iežas giela lea áibbas vealtameahtun deatalaš go galgá oažžut buori divššu surggiin nugo geriatriija,

demeansa, veajuiduhttin, bistevaš dávddaid eastadeapmi, oahppan ja birgehallaan, ja gárrendilli ja psyhkalaš dearvvašvuohta. Vuorrasiidráđđi oaivvilda danne ahte lea dárbu dutkamii mii čájeha makkár fálaldagaid sámi pasieanttat duohtavuodas ožžot. Dát ferte doalvut dasa ahte fálaldat sámi geavaheddjiide ja pasieanttaide šaddá ovttáárvosaš, ja erenoamážit heivvolaš sámi vuorasolbmuide. Nugo okta lahtuin dajai čoahkkimis:

«Det må forskes på den åndelige biten, for vi er mer enn et kjemisk laboratorie på to bein.» (Ferte dutkat vuoiŋŋalaš beali, danne go mii leat eanet go kjemilaboratorija guovtti juolggi alde.)

Mihttomearri:

- Dearvvašvuođa- ja sosiálafágalaš bargiin lea dárbbalaš máhttu sámi servodatdilliid birra, sámi gielas ja kultuvrras

Strategiijat:

- Váikkuhit dan ahte dearvvašvuođa- ja sosiálafágalaš bargiin buot dásiin lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta
- Váikkuhit dan ahte šaddet eanet dutkan-doaimmat dearvvašvuođa- ja sosiálasuorggi siskabealde, maiddá sámi álbmoga bálvalusfálaldaga dutkamis
- Váikkuhit dan ahte ásahuvvo sámi buohccidivššároahppu

3.2.7 Mánáidgárddit ja vuodđo-oahpahas

Sámi čálgoservodahkii lea buresdoaimbi bajásšaddan- ja oahpposuorgi deatalaš oassi ja dat lea deatalaš servodat- ja bargoeallima ovddideamis.

Ollu ja buorit sámi mánáidgárdefálaldagat leat deatalaččat sámi giella ja identitehta nannemii. Maiddá kvalitehta dáfus buorre sámi fálaldat vuodđo-oahpahas lea mielde hábmemin ovttaskas olbmo positiivvalaččat ja bidjamin láidestusaid dasa makkár alit oahpu ja ámmáha mánát ja nuorat válljejit. Dán ok-

tavuodas lea dutkanvuđot máhttu ollu surggiin mielde nannemin sámi bajásšaddan- ja oahpposuorggi kvalitehta boahteáiggis.

Sámedikki oaivila mielde ferte dutkanvuđot máhttu gávdnot maiddá sámi bajásšaddan- ja oahpposuorggi ovddideapmái. Máhttodepartemeanta lea dutkanráđi bokte vuoruhan oahppodutkama stuorra suorgin. Sámi oahppodutkan ii leat leamaš vuoruhuvvon erenoamážit. Dán oktavuođas lea lunddolaš ahte maiddá sámi skuvladutkan heivehuvvošii oassin dutkanráđi prográmmain.

Sámediggái lea deatalaš ahte sámi mánáin lea oadjebas psykososiála skuvlabiras. Dál ii gávdno measta oppage dutkan loavki-deami, givssideami ja olgušteami birra sámi skuvllas. Sámediggi lea ovttaoaivilis dainna mii daddjojuvvo Djupedal-lávdegotti NOU 2015:2 *Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø* evttohusas, ahte várrejuvvojit merkejuvvon ruđat dutkamii givssideami birra sámi skuvllas. Dasto doarju Sámediggi lávdegotti evttohusa ahte ceggejuvvo juridihkalaš fágabiras mas lea erenoamáš gelbbolašvuohta dákkár oktavuođas.

Sámediggi registrere ahte sámi mánáidgárdesuorgi ii leat measta oppage dutkojuvvon nu ahte sáhtášii vuodustit makkár mállet doaimmašedje buoremusat giellaoahpahas. Dát buktá vánhemiidda eahpesihkarvuođa das maid sii galget válljet mánáidasaset viidáseappot oahppomannolagas. Olles oahppomannolagas guđdet ollugat giellaoahpahusa. Danne lea dárbu eanet dutkat sihke heaitinsivaid ja metodihka ja oahpahusa organisere. Dát guoská sihke luohkalanjas oahpahussii ja gáiddusoahpahussii.

Go váilot oahppan mánáidgárdeoahpaheddjit ja oahpaheaddjit geain livččii gelbbolašvuohta sáme gielas ja sámi kultuvrra ja servodateallima birra, dagaha dat ahte mánáidgárde mánát ja vuodđoskuvlla oahppit eai álohii oaččo dan fálaldaga masa sis lea vuogatvuohta. Dát váilvuohta čuohcá maiddá mánáidgárde- ja oahpahusfálaldaga

Divttasvuona skuvlamánát oahppamin buvrii ceget. GOVVEN: SANDER ANDERSEN

kvalitehtii. Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SáNul) lea maid deattuhan dárbbu čoaččimis ráđiin sámi perspektiivii oahpaheaddji- ja mánáidgárdeoahpaheaddji-oahpus.

Sámi allaskuvla lea áidna ásahus odne mii fállá oahpu mánáidgárdeoahpaheddjiide ja vuodđoskuvlaoahpaheddjiide sámi mánáidgárde- ja oahpaheaddji-oahpu rámmaplánaid mielde. Norgga arktálaš universitehta fállá oahpaheaddji-oahpu 5–10 davvisámegiellain amasgiellan, masterfága. Dáid oahpuide rekrutteren lea dán rádjai leamaš stuorra hástalus. Máttá- ja julevsámegiella fállujuvvo oassin dábálaš vuodđoskuvlaoahpaheaddji-oahpus.

Vejolašvuodát sámegiela oahpahussii ja dan kvalitehtii lea vuodđun boahteáiggi akademijai sámegielas. Mánáidgárde- ja oahpahussuorggi kvalitehta sorjá das ahte gávdno máhttu mii lea deatálaš suorggi ovdideapmái. Dákkár máhttu oktavuodas lea ovdamearkka dihte sáhka giellaoahpahas-

metodihka ja heiveheami birra iešguđetge rávisolbmuidoahpahasdásiide, guovttegiellatoahpahasas, sámi gáiddusoahpahasas didaktihkas, manne oahppit heitet sámegiellaoahpahasas vuodđoskuvladásis ja manne sámegiellat oahppit heitet joatkkaskuvllain.

Mihttomearri:

- Mánáidgárde- ja vuodđoskuvllaid oahpaheddjiin lea dárbbalaš máhttu sámegielas ja sámi servodatdilliid, sámi giela ja kultuvrra birra

Strategiijat:

- Váikkuhit dan ahte mánáidgárde- ja vuodđoskuvllaid oahpaheddjiin lea gelbbolašvuotta sámegielas ja sámi kultuvrras
- Váikkuhit eanet dutkandoaimmaid sámi bajásšaddan- ja oahpposuorggis
- Bargat dan ala ahte čadahuvvojit konsultašuvnnat Norgga dutkanráđiin skuvladutkanprográmmaid birra

3.3 Rekrutteren sámi alit ohppui ja dutkamii

Olmmošlohku sámi guovlluin lea gulul njied-jamin, báhcimin leat vel boares olbmot go buohtastahtta riikka gaskameriin – mii lea dovdomearkan oppalaččat ovdáneapmái guovlu-Norggas. Dát treanda váikkuha maid-dái studeantalohkui sámi alit ohppui. Stáhta ovddeš dáruiduhttinpolitihkka lea dagahan dan ahte dát rekrutterenvuođu lea fuotni.

Danne rekrutterenvuođu sámi alit ohppui ja dutkamii lea viehka unni. Dát lea erenoamáš unni go guoská olbmuide geain lea sáme-giella vuosttašgiellan.

Sámi logut mitalit 8:s – lea sámi statistihkka 2015 kommenterejuvvon, ja das bohtá ovdan tabeallas 2.12 man ollu leat oahppit geain sáme-giella lea fágasuorggis joatkkaskuvllas. Skuvlajagis 2014/15 ledje oktiibuot 449 oahppi geain lei sáme-giella fágasuorggis. Sin gaskkas ledje 205 oahppi geain sáme-giella lei vuosttašgiellan, ja 244 geain sáme-giella lei nubbingiellan. Dát lea lohku ollásit beroškeahhtá das makkár ceahkis oahppit vázze. Vuosttašgielat ohppiid lohku lea njiedjan 243 rájes skuvlajagis 2013/14, go fas nubbingielat oahppit leat lassánan 209 rájes. Dáin loguin ii oainne man ollu oahppit leat vázzimin manimus jagi, iige dan ge man ollugiin sis lea oahppogelbbolašvuohta.

Deatalaš lea ahte vuosttaš ja nuppi giela oah-pahus sáme-gielas joatkkaskuvllain doaibmá bures. Dat go nu ollugat gaskkalduhttet oah-pahusa sáme-gielas joatkkaskuvllain addá vuođu leat fuolas sáme-giela geavaheamis ja sáme-gielat olbmuid rekrutteremis alit ohppui ja dutkamii. Lassin dasa go heitet oahpahusa vuosttaš gielas, de heitet ollugat joatkkaskuvllas oppalaččat, erenoamážit gánddat. Dát lea liige hástalus rekrutteremii viidáseappot alit ohppui ja dutkamii.

Rekrutterenvuođun sámi alit ohppui ja dutkamii eai leat dušše namuhuvvon joatkkaskuvlaoahppit. Maiddái oahppit geain ii leat

sáme-giella fágasuorggis sáhttet váldit sámi alit oahpu. Sámi allaskuvllas leat ollu jagiid rahčan oažžut kvalifiserejuvvon ohppiid sámi alit ohppui. Sámediggi lea ruhtadan viđaja-gáš kvalifiseren- ja rekrutterenprográmma sáme-gielas alit ohppui, ja dat loahpahuvvui 2014:s. Sáhtta dadjat ahte prográmmain leat lihkostuvvan, go 360 studeantta čadahedje ja cevze eksámena. Prográmmamálla geava-hit dál julev- ja máttasámi guovllus.

Eará áigeguovdilis rekrutterenjoavku leat rávisolbmot. Čavčča 2015 rájes lea ráđdehus bidjan ruđaid dasa ahte bargosaji bokte sáhtta váldit mánáidgárdeoahpaheaddji oahpu ja nie johtilit beassat eret mánáid-gárdeoahpaheddjiid váilivuodas. Dát fáladat lea maiddái Sámi allaskuvllas. Dán málla lea miellagiddevaš geahčadit lagabuidda maid-dái eará profešuvdnafágaid várás sámi okta-vuodas.

Sámi allaskuvla oaččui 2009:s Máhttodepartemeanttas bargun ásahit ja jođihit natio-nála bargojoavkku man ulbmilin lea ráhka-dit strategiija sámi alit ohppui rekrutteremii. Erenoamážit deattuhuvvojedje sámi oahpa-headdjioahppu ja sáme-gielat. Máhttodepar-temeanta mearridii 2011:s nationála rekrut-terenstrategiija sámi alit oahpu várás jagiide 2011–2014. Rekrutterenstrategiija lea čuov-volan Sámi oahpaheaddjioahpporegiovdna, ovttasbargoorgána mas leat mielde Sámi allaskuvla, Davvi-Trøndelága allaskuvla, Norlándda universitehta ja Norgga árktalaš universitehta. Cuonomanus 2014 dollojuv-vui evaluerenkonferánsa, gos konkludere-juvvui earret eará ahte rekrutterema sámi alit ohppui ferte fakkastit oahppoásahusaid jođiheapmái ja guktui guvlui geatnegahtti ovttasbargui ásahusaid gaskka. Dán ovttas-barggu ferte sihkkarastit ekonomalaččat, ovdamearkka dihte Máhttodepartemeantta jahkásaš juolludusaid bokte.

Rekrutteren sámi dutkamii lea unni. Jos livčče eanet dutkit de dat sáhtášii addit stuorát máhttovuođu ovddideapmái sámi vuolggasajis.

Sámegiela akademiija siskkabealde dárbašuvvojit eanebut geain lea gelbbolašvuolta doavttergrádadásis. Dat mearkkaša dan ahte ferte rekrutteret eanet studeanttaid váldit mastergráda sámegielas, geat dan manjja sáhtášedje joatkit doavttergrádaoahpuide. Ferte árvoštallat váldit atnui master- ja doavtergráda stipeanddaid mat leat merkejuvvon akademiija nannema várás sámegielas. Dasa lassin lea hui deatalaš ahte universitehtat, allaskuvllat ja dutkanásahusat mat barget fealtta siskkabealde, vuoruhit rekrutterema sami alit ohppui ja sami dutkamii. Rekrutterenbarggu mearkkašupmi ja dan čuovvoleami geatnegahttin, ferte leat oassin dan barggus maid ráđdehus bidjá guoskevaš universitehtaide, allaskuvllaide ja dutkanásahusaide.

Dasa go váillot sámegiela dutkit lea sivvan hui ollu stáhta ovddeš áiggiid dáruiduttinpolitihka, ja lea lunddolaš ahte ráđdehus bidjá ruđaid stuorábuš ángiruššamii oččodan dihte eanet dárogielagiid kvalifiserejuvvot váldit sami alit oahpu. Dán áigu Sámediggi fas váldit ovdan ođđasis stáhta eiseválddiiguin.

Sámi servodahkii lea vealtameahtun deatalaš álggahit stuorábuš nationála ángiruššama vai oččošeimmet doarvai oahppan sámegiela olbmuid. Erenoamážit guoská dat gielddaide sámegiela hálddašanguovllus, muhto maiddái eará gielddain lea stuorra dárba oažžut fágaolbmuid geain lea sami giella ja/ dahje kulturgelbbolašvuolta. Dát gelbbolašvuolta váilu eanaš profešuvnnaid siskkabealde. Dasa lassin lea hástalussan dat go fágaolbmuid geat juo leat barggus sami guovlluin váilu máhttu sami gielas ja kultuvras. Sámi álbmoga vuoigatvuolta oažžut dakkár bálvalusaid mat vuhtii váldet ovttas- kas olbmo giela ja kulturduogáža, lea danne dál váilevaš.

Rekrutterenbarggu ferte álggahuvvot árrat. Diehtujuohkin ja bagadeapmi árrat giellaválljema birra leat faktuvrrat mat bidjet vuodda dasa movt vanhema válljejit giela mánnáseaset. Dát ferte čuovvoluvvot viidáseappot mánáidgárddis buriin sámegiela fálda-

gain. Vealtameahtun deatalaš lea maiddái ahte ovttasbarggu mánáidgárddis sirdimis skuvlii lea buorre, ja erenoamážit ahte vuoddoahpahas lea buorre kvalitehta. Dás lea oktasaš ovddasvástádus báikkálaš mánáidgárde- ja skuvlaeiseválddiin.

Kvalitehtaáŋgiruššan alit oahpu siskkabealde sami nuoraid várás lea okta dain deataleamos eavttuin dasa ahte nuorat vállješedje sami alit oahpu ja oahpu sámegielas. Ásahusat mat fáallet sami alit oahpu fertejit bargat fálddagaid láchčimiin ja organisemiin, dainna ulbmilin ahte olahit eanaš vejolaš studeanttaid. Dát eaktuda dan ahte ása- husain mat fáallet sami alit oahpu ja fáldaga sami fáttáin, lea lágva ja lagaš ovttasbarggu.

Eará doaimbajut sami studeanttaid dahje studeanttaid rekrutterema várás sami alit ohppui ja dutkamii, leat earrá eará sami studeanttaearit profešuvdnaoahpuide, sieralágan stipeanddat ja oahppoloana sihkuheapmi.

Sámedikki stipeandaortnet alit ohppui lea Sámedikki deataleamos váikkuhangaska- oapmi dakkár oahpuide movttidahttimis ja rekrutteremis maid sami servodat dárbaša. Sámediggi vuoruha jahkásaš bušehtain makkár oahput bohtet dán ortnegii. Ortnet galgá evaluerejuvvot 2016:s oaidnin dihte leago ortnegis dat beaktu maid háliidit alit ohppui rekrutteremii vuoruhuvvon fágaid siskkabealde.

Mihttomearri:

- Eanet fágaolbmot geain lea sami giella- ja kulturgelbbolašvuolta

Strategiijat:

- Váikkuhit iešguđege dásiid studeanttaid rekrutterema sami alit ohppui ja dutkamii
- Addit stipeanda studeanttaide geat váldet alit oahpu sámegielas ja vuoruhuvvon profešuvdnasurggiid siskkabealde
- Bargat dan ala ahte ása- huvvojit master- ja doavttergrádistipeanddat sámegielas

Stipeanddat 2015 giđa, galle ohcama ja juolludeamit

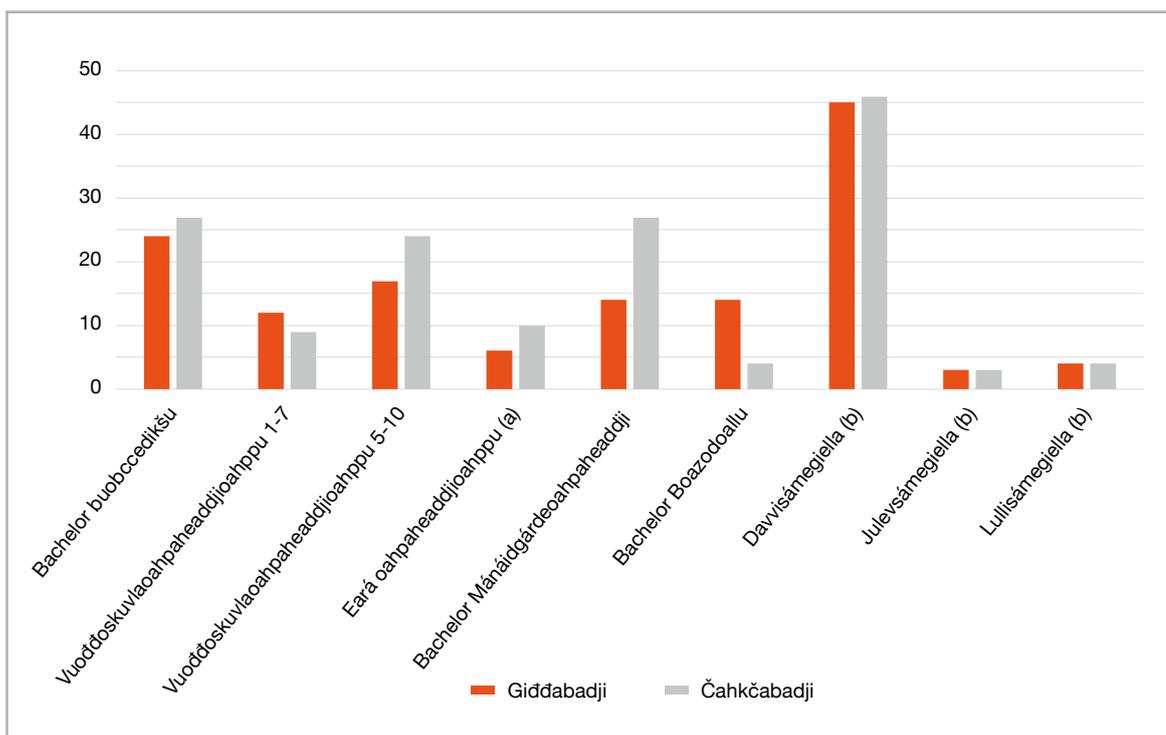
Oahppu	Ohcamat	Juolluduvvon
Oahpaheaddji 5-10	17	255 000
Oahpaheaddji 1-7	12	165 000
Mánáidgárdeoahpaheaddji	14	195 000
Eará oahpaheaddjioahppu	6	60 000
BA Boazodoallu	14	165 000
Buobccedikšu	24	326 500
Lullisámegiella	4	38 000
Davvisámegiella	45	518 500
Julevsámegiella	3	23 000
Olggobealde vuoruheami	3	-
	142	1 746 000

Stipeanddat 2015 čavčča, galle ohcama ja juolludeamit

Oahppu	Ohcamat	Juolluduvvon
BA Boazodoallu	4	37 500
Mánáidgárdeoahpaheaddji	27	330 000
Davvisámegiella	46	589 000
Buobccedikšu	27	360 000
Oahpaheaddji 1-7	9	120 000
Oahpaheaddji 5-10	24	360 000
PPO	10	75 000
Lullisámegiella	4	47 500
Julevsámegiella	3	19 000
Olggobealde vuoruheami	6	-
	160	1 938 000

Stipeanddaid lohku

Oahppu	Giddabadji	Čahkčabadji	Oktiibuot
Bachelor Buobccedikšu	24	27	51
Vuođđoskuvlaoahpaheaddjioahppu 1-7	12	9	21
Vuođđoskuvlaoahpaheaddjioahppu 5-10	17	24	41
Eará oahpaheaddjioahppu a)	6	10	16
Bachelor Mánáidgárdeoahpaheaddji	14	27	41
Bachelor Boazodoallu	14	4	18
Davisámegiella b)	45	46	91
Julevsámegiella b)	3	3	6
Lullisámegiella b)	4	4	8

a) Praktihkalaš-pedagogalaš oahppu, lektoroahppu dahje fágaoahpaheaddjioahppu

b) Masterdási vuođđooahppu

3.4 Dutkanárbevierru ja etihkka

Ollu rávvagat dán dieđáhussii bohtet dutkama etihkalaš hástalusaide sámi diliid ja sámiid birra. Ollugiin sámi álbmoga gaskkas lea ambivaleanta oktavuolta dutkamii. Dasa sáhttet leat ollu sivat. Váldosivvan soitet leat historjjálaš vásihusat maid sámit vásihedje nálledutkamis ja dáruiduhttináiggis. Fága fysalaš antropologijja, mas Norga lei máilmmi buoremusaid searvvis, barge dan jáhku vuodul ahte sámit ledje fuonit go dázat evolušoneara hierarkijja mielde. Dan galggai leat vejolaš duođaštit dan bokte go sámi dákte-riggeávdnasat čohkkejuvvojedje ollu ja dasto go ealli sámiin mihtiduvvojedje oaivvit ja eará.

Arkeologijja- ja historjádutkamis váillui hui guhká sámiid ovdaáigi. Deatalaš lei čájehit ahte Norga lea vuodus norgalaš ja ahte sámit ledje muhtun lágan bahkkejeaddjit Norgga eatnamis. Ollu fágain válddahuvvojedje sámit duolbmi vugiin, jos oppanas-siige ožžo fuomášumi. Dát dillet leat guođđán háviid sámi servodahkii, ja leat buktán maiddái fuones miellaguottuid mat ain muhtun muddui leat eallimin.

Nubbi eará sivva manne sámit eahpidit dutkama, sáhtta bohtit «dutkanváibasis», nugo válddahuvvo rávvagiin dán dieđáhussii. Dutkama luondus lea sáhkkiivuohta dasa mii ii leat dutkojuvvon ja ođđa máhttui, ja álgoálbmogat sáhttet ovddastit juoga mii lea ođas ja earálágan maid dutkat. Sáhttet vásihit ahte dutkama bohtosiin lea unnán ávki ja dat eai man ge láchkai leat deatalaččat dahje ávkkálaččat álgoálbmogiidda alcceseaset, jos goassige ožžot diehtit manne sii ledje dutkanobjeavttat ja makkár boadus dutkamis lei.

Dat go sámit hui unnán beroštit leat dutkanobjektan ja searvat dutkanprošektii, lea hástalus maid dutkanservodat ferte váldit duođas. Vuosttaš lávkin lea julggaštit ahte gávdno dutkanhistorjá maid ii sáhte badjelgeahččat, ja dát duogáš ferte vuhttot lahkonemiin ja bargovuogiin.

Dát dutkanhistorjjálaš duogáš, sámi perspektiivvat ja árvvut, ja dasto áššečuolmmat mat čatnasit álgoálbmogiid ja eará unnitlohkojoavkkuid dutkamii oppalaččat, berrejit leat mielde dutkanoahpus mi guoská etihkkii ja etihkalaš áššečuolmmaide.

Sámi dávviriid máhcaheapmi museain ja čoakkáldagain lea deatalaš doaibmabidju luohttámuša huksemii sámiid ja máhttoservodaga gaskka. Prošeakta Bååstede lea okta buorre ovdamearka ođđaset áiggi Sámis, prošeakta mas buot bealit háliidit máhcahit dávviriid sámi museaide, mii maiddái mearkaša geografalaččat ođđasis lokaliserema.

Deatalaš lea maiddái ahte sámi álbmot oažžu geavahit ávdnasiid. Dávvirat, duojit, meavrresgárrit, luodit ja eará jietnabáddemat mat duođaštit giellageavaheami leat máhttoresursan oahpahusas, oahpus ja dutkamis, ja sámi servodagas.

Raporta sámi etnikkalašvuoda geavaheamis dutkandiehtovuoduin ja dearvvašvuoda-registariin sámi dearvvašvuodadutkama guovddázis 2015, čájeha ahte eai gávdno makkárga njuolggadusat álgoálbmogiid dutkamii Norggas dahje Skandináviassii muđui.

Norggas leat Nasionála dutkanetihkalaš komiteat ráhkadan oppalaš etihkalaš njuolggadusaid ja njuolggadusaid dihto fágasurggiide. Dát bidjet viiddis njuolggadusaid ovttaskas olbmuid vuoigatvuodaide dutkanprošektii searvama oktavuodas, muhto bidjet unnit láidestusaid joavkku oktasaš vuoigatvuodaide sihkarastimii.

Go guoská etihkalaš njuolggadusaid servodatdiehtaga, humaniora, jussa ja teologijja várás, de válddahuvvo čuoggás 25 eará go dutki iežas kultuvrra dutkan. Čuoggás nannejuvvo earret eará dat ahte dutki nu ollu go vejolaš berre ovttas bargat báikegottiid olbmuiguin, guoskevaš kultuvrra lahtuiguin ja sin ovddasteddjiiguin ja dasto báikkálaš eiseválddiiguin. Seamma berrešii maiddái guoskat sámiide geat dutket sámiid. Čuoggás 47, dutkanbohtosiid máhcahangáibádus, lea

duktis erenoamáš geatnegasvuohta máhcahit dutkanbohtosiid oasseváldiide, áddehahtti ja dohkálaš vuogi mielde. Olbmobázahusaid dutkama njuolggadusain, čuoggás 4, áiddostahttojuvvo ahte go dutká bázahusaid dahje joavkkuid mat leat vealahuvvon, fuonášuvvon dahje eará láhkai funet gieđahallon stuorra servodaga dahje stáhtaválldi beales, galgá gáibidit áddejumi, nana várrugasvuođa ja dáhtu gulahallat ja ságastallat, ja dasto ahte muhtun oktavuodain sáhtta dáid joavkkuid vuhtii váldin dagahit ahte prošektta ii berre čađahuvvot.

Dán oktavuodas fertet lasihit ahte Sámedikkis lea 1998 rájes leamaš vuoigatvuohta mearridit sámi oasi badjel dákteriggečoakádusa hálddašeamis ja dutkamis Oslo universitehta anatomalaš instituhtas. Sámediggi oazžu cealkámuša Dákteriggelávdegottis ovdagihtii, Nationála lávdegoddi mii árvoštallá olbmobázahusaid dutkama. Áššiin máhcaheami ja ođđasis hávdádeami birra álggaha Sámediggi searvvaheaddji proseassa guoskevaš beliiguin ovdal go mearrádusat dahkojuvvojit.

Dákteriggelávdegoddi ásahuvvui 2008:s mii lei njuolga boadus sámi gáibádusain olbmobázahusaid máhcaheamis. Lávdegotti ásaheapmi lea okta ovdamearka dasa ahte sámi servodaga oainnut guldaluvvojit ja čájeha ahte das lea relevánsa maiddáid olggobealde sámi oktavuoda.

Sámediggi lea ásahan bargojoavkku mii galgá ráhkadit etihkalaš njuolggadusaid sámi humána biologalaš ávdnasiid geavaheapmái ja hálddašeapmái. Dát lea deatalaš bargu mii sáhtta bidjat vuodu árvoštallamii ahte leago dárbu ráhkadit eanet oppalaš etihkalaš njuolggadusaid sámiid ja álgoálbmogiid várás.

Dutkiide leat dat demografalaš dieđut mat gávdnojit sámiid birra deatalaččat vuoddoávnasin go háliidit dutkat sámiid diliid. Sámedikki válgajienastuslohku lea áidna sihkkaris lohkoávnas gos sámit Norggas leat registrerejuvvon indiviidadásis. Sáme-

diggi ii dáhtošii geavahit jienastuslogu eará ulbmiliidda go válgii, danne go dat rihkošii jienastuslohkui čálihanavttuid. Sámediggi oaidná ahte sámi beliid lea váttis dutkat almmá luottehahtti demografalaš ávdnasiid, muhto dát lea hástalus maid máhttoservodat fertet dustet eará vugiidguin. Sámediggi lea soahpan ráđdehusain Ođđa álbmotregistrenlága ektui, mii mearkkaša dan ahte almmolaš registariidda merkejuvvo giella. Dán registreremis livččii ávki dutkamii, ja maiddáid sáhtášii addit álbmogii buoret dearvvasvuođa- ja sosiálabálvalusaid.

Mihttomearri:

- Ásahuvvon ja vejolaš ođđa dutkanetihkalaš njuolggadusat doahhtaluvvojit sámi dutkamis

Strategiijat:

- Sámi dutkama ja humána biologalaš ávdnasiid lávdegotti barggu loahpahit
- Čielggadit leago dárbu meroštallat sierra dutkanetihkalaš njuolggadusaid sámiid dutkamii dan geažil go sámit leat álgoálbmot
- Bargat dan ala ahte dutkanoahpu etihkasuorggis lea mielde máhttu dáruiduhttináiggi dutkanhistorjá ja daid váikkuhusaid birra

3.5 Sámi perspektiiva heiveheapmi alit oahpus ja dutkamis

Dárbbasuvvojit valljis fágaolbmot geain lea sámi giella-, kultur- ja servodatgelbbolašvuohta eanaš surggiin, sihke priváhta ja almmolaš surggiin. Erenoamáš dárbu lea gielddain mat gullet sámi giellahálddašanguvlui. Sámi álbmogis olggobealde dáid gielddaid lea maiddáid vuoigatvuohta ovttárvosaš bálvalusaide. Dat mearkkaša dan ahte sámi perspektiiva fertet heivehuvvot buot profesuvdnoahpuide.

Odđaset dutkan čájeha ahte sámiiit vásihit eanet vealaheami go majoritehtaálbmot. Okta sivva dasa sáhtá leat dat go váilu máhttu sámiiid ja sámii diliid birra oppalaččat álbmoga gaskkas.

Sámedikki mielas lea dárbu čađahit dutkanvuđot proševtta, man oktavuodas geahčadit buot relevánta alit oahpuid rámma- ja fágaplánaid, ja maiddáii evttohit movt sámii perspektiiva buoremusat sáhtášii heivehuvvot.

Norgga dutkanráđis ja dutkanásahusain lea ovddasvástádus sámii perspektiivva heiveheamis dutkamii.

Mihttomearri:

- Sámii perspektiiva lea heivehuvvon buot relevánta oahpuide ja dutkamii

Strategiijat:

- Váikkuhit dan ahte čađahuvvo dutkanvuđot proševtta sámii perspektiivva heiveheamis alit oahpuin
- Bargat dan ala ahte šaddet konsultašuvnnat Norgga dutkanráđi ja Sámedikki gaska dalle go ođđa dutkanprográmmat plánejuvvojit

4 Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusa

Sámediggedieđáhusa alit oahpu ja dutkama birra čuovvoleapmi dáhpáhuvá Sámedikki jahkásaš bušehtaid bokte. Bušehtas vuoruhuvvojit ángiruššansuorggit mihttomeriiguin, strategiijaiguin ja daidda gullelaš doaibmabijuiguin. Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat ráhkadit doaibmaplána dieđáhusa čuovvoleapmái, dahje doaibmaplánaid dieđáhusa osiid várás. Dieđáhusas lea guhkes áiggi perspektiiva, ja lea lunddolaš geahčadit dieđáhusa maŋŋá golbma njeallje jagi ja árvvoštallat leago Sámediggi juksan mihttomeriid mat leat dieđáhusas.

Dieđáhusa čuovvoleamis leat ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat. Dieđáhusa mihttomeriid ja strategiijaid geažil lea dárbu ásaht ja bisuht buori gulahallama iešguđetge aktevrraiguin iešguđetge dásis alit oahpu ja dutkama siskabealde. Dasa lassin lea dárbu árrjalaččat geavahit konsultašuvdnašiehtadusa. Dát buktá hástalusaid hálddahaslaš kapasitehtii alit oahpu ja dutkama barggus.

Alit oahpu stipeandaortnet galgá evaluerejuvvot 2016:s. Dat sáhtta maiddá buktit ekonomalaš váikkuhusaid mat sorjet bohtosis ja rávvagiin.

Girjálášvuodalista

- Komiteaárvalus sámeáššiid čielggadeamis. Nammaduvvon borgemánu 3. b. 1956
- Sámi etnikkalašvuoda geavaheapmi dutkandiehtovuoduin ja dearvvašvuodaregistariin. Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáža raporta cuoŋománnu 2015.
- Nordlánddadutkan, NF-raporta nr. 7/2012, Sámi giellaiskkadeapmi 2012
- Sámi allaskuvla, raporta 1/2012 Sámi logut mitalit 5, Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2012
- Sámi allaskuvla, raporta 1/2013 Sámi logut mitalit 6, Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2013
- Sámi allaskuvla, raporta 1/2014 Sámi logut mitalit 7, Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2014
- Sámi allaskuvla, raporta 1/2015 Sámi logut mitalit 8, Kommenterejuvvon sámi statistihkka 2015
- Fárren gávpgiidda sámi ássan distrivttain – Ovttasbargoraporta NIBR/UiT – Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Kjetil Sørleie ja Anna Ragnhild Broderstad 2011
- Čielggadus sámi dutkama birra, Sámediggi 1996
- Sámi dutkan. Dutkanráði čielggadus, skábmamánnu 1998.
- Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alit oahpu birra. Sámi dutkama ja alit oahpu lávdegoddi. Čielggadus addojuvvon Máhttodepartementii 20.6.2012 (Butenschøn-lávdegoddi)
- Stuorradiggediedáhus 18 (2014–2015) – Konsentrasjon for kvalitet
Strukturreform i universitets- og høyskolesektoren
- Stuorradiggediedáhus 7 (2014–2015) – Langtidsplan for forskning og høyere utdanning 2015–2014
- Stuorradiggediedáhus 18 (2012–2013) – Lange linjer – kunnskap gir muligheter
- Stuorradiggediedáhus 16 (2010–2011) Nasjonal helse- og omsorgsplan 2011–2015
- Stuorradiggediedáhus nr. 30 (2008–2009) – Klima for forskning
- Stuorradiggediedáhus nr. 14 (2008) – Internasjonalisering av utdanning
- Stuorradiggediedáhus 20 (2004–2005) – Vilje til forskning
- Stuorradiggediedáhus nr. 34 (2001–2002) Kvalitetsreformen Om høyere samisk utdanning og forskning
- NAČ 2015:2 Å høre til – Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø
- Sámedikki 2015 bušeahhta
- Sámediggediedáhus mánáidgárdiid birra
- Sámediggediedáhus sámegiela birra
- Máhttodepartemeanta, Strategijja 2011–2014, Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning
- Báástedde, sámi kulturárbbi máhcaheapmi, Prošeaktaraporta, njukčamánnu 2012
- Raporta/2-2015 Árbediehto-guovddáš. Evttohus sámi árbediehtoguovddáža ásaheami birra. Raporta, Sámi allaskuvla

Liŋkkat

Aktesne – together: [http://www.sprak.umu.se/forskning/konferenser/aktasne/Committe on the Elimination of Racial Discrimination, CERD rávvagat Norgii, 28.08.2015](http://www.sprak.umu.se/forskning/konferenser/aktasne/Committe%20on%20the%20Elimination%20of%20Racial%20Discrimination,%20CERD%20rávvagat%20Norgii,%2028.08.2015): http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NOR/CERD_C_NOR_CO_21-22_21522_E.pdf

Strukturođastus:

<https://www.regjeringen.no/no/tema/utdanning/hoyere-utdanning/innsikt/struktur-i-hoyere-utdanning/veien-mot-ny-struktur/id2415316/>

www.regjeringen.no

Norgga dutkanráđđi: www.nfr.no

Norgga dutkanetiškalaš komitea: www.etikkom.no

NOKUT (Nasionála orgána oahpuid kvalitehta várás): www.nokut.no

World Indigenous Nations Higher Education Consortium : www.winhec.org

Árktalaš universitehta: www.uarctic.org

Sámi sisaváldinearit:

www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptakskvoter/samiske-kvoter.html

Giellagas instituhtta: <http://www oulu.fi/giellagas/>

Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš:

https://uit.no/om/enhet/forsiden?p_dimension_id=88115

SAMINOR:

https://uit.no/forskning/forskningsgrupper/gruppe?p_document_id=425187

Ruošša dieđaakademiija: <http://bch.kolasc.net.ru/english.htm>

Repatriasjonsprosjektet Recalling Ancestral Voices, Suopma:

<http://www.samimuseum.fi/heritage/english/repatriaatio.html>

Regionála dutkanfoanddat; www.regionaleforskningsfond.no

Helse Nord: http://www.helse-nord.no/?lang=no_NO

SANKS – Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus:

<http://www.finnmarkssykehuset.no/sanks/category10180.html?redirect=urllias>

[html?redirect=urllias](http://www.finnmarkssykehuset.no/sanks/category10180.html?redirect=urllias)

Norgga girku strategiiaplána sámi girkoaeallima várás:

<http://www.gammel.kirken.no/?event=doLink&famID=110675>

